

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno

ÚLOHA RODINNÉHO PROSTŘEDÍ VE VÝCHOVĚ DÍTĚTE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. et Mgr. Ivo Svoboda

Vypracoval:
Pavel Šoba

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Úloha rodinného prostředí ve výchově dítěte“ vypracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu.

.....
Pavel Šoba

Poděkování

Děkuji PhDr. et Mgr. Ivu Svobodovi za odborné vedení práce, mnoho cenných rad a podnětů při zpracování zadaného tématu.

Za pomoc při zpracování mé bakalářské práce chci dále poděkovat své ženě Elišce, manželům Zelinkovým a dalším, kteří mi zapůjčili literaturu nebo poskytli užitečné rady.

Brno, 30. listopadu 2005

Pavel Šoba

OBSAH

ÚVOD	2
Vymezení pojmů	4
1. PODMÍNKY RODINNÉHO PROSTŘEDÍ	6
1. 1 Materiální podmínky	6
1. 2 Psychologické podmínky	6
1. 3 Kulturní podmínky	8
1. 4 Dílčí závěr	10
2. RODIČE A TI DALŠÍ	11
2. 1 (Ne)nahraditelnost muže a ženy	12
2. 2 Role rodičů	13
2. 2. 1 Role otce	15
2. 2. 2 Role matky	16
2. 2. 3 Role sourozenců	17
2. 2. 4 Role babičky (dědečka)	19
2. 3 Dílčí závěr	21
3. RODINA TROCHU JINAK	22
3. 1 Neúplná rodina	22
3. 2 Alternativní prostředí	23
3. 3 Dílčí závěr	27
4. DÍTĚ NA PRVNÍM MÍSTĚ	28
4. 1 Dítě a vzor	28
4. 2 Dítě a autorita vychovatele	30
4. 3 Čas pro dítě, čas pro rodinu	34
4. 4 Odměny a tresty	36
4. 5 Dílčí závěr	40
Závěr	41
Resumé	42
Anotace	44
Použitá literatura	45
Příloha I – dotazník	46
Příloha II – vyhodnocení dotazníků	51

ÚVOD

Rodina znamená pro většinu z nás výchozí kapitolu naší existence. Vzhledem k tomu, že výraznou část života trávíme v rodině, právě rodinné prostředí nás nejvýrazněji poznamenává a předurčuje naše budoucí role ve společnosti. V rodinném prostředí se dítě učí nejen mnoha dovednostem, ale i návykům, bez jejichž zvládnutí by později v životě mohlo obstát jen s velkými obtížemi. Jsou to právě rodiče, kdo rozhodující měrou formuje povahové vlastnosti dítěte a kdo mu, jakoby mimoděk, zároveň předává svoji kulturní úroveň. Dítě, které vyrůstá v láskyplném prostředí a jehož rodičům není lhostejné jak a s kým tráví volný čas, má dobré předpoklady k tomu, aby jednou samo mohlo být dobrým otcem či matkou. Vytvářející se dětská osobnost je významně ovlivňována celkovou atmosférou rodiny i jedinečností kontaktů s blízkými osobami.

Cílem této práce je nalezení významu rodinného prostředí ve výchově dítěte.

Zajímá mě, do jaké míry výchovu dítěte ovlivňuje rodinné prostředí, a to jak jeho podmínky, tak osoby, které se na výchově dítěte podílejí. Budu se snažit o nalezení odpovědi na to, jak významná a do jaké míry nenahraditelná je role otce a matky při výchově. Vždyť rodina slouží v procesu výchovy jako model, v němž rodiče jsou představiteli rolí, které se dítě snaží napodobovat. Budu pátrat po tom, proč neoptimálnější podmínky pro výchovu vytváří úplná rodina, jakou důležitost má harmonický vztah mezi oběma rodiči a o čem rozhoduje jejich citový postoj k dítěti. Stranou zájmu nezůstanou ani odměny a tresty, které při správném uplatňování pomáhají formovat osobnost dítěte.

Přestože se velká část této práce zaměří na úplnou rodinu a její aspekty, stručná zmínka bude rovněž věnována alternativnímu prostředí a formám náhradní rodinné péče, krátce budou nastíněny i problémy neúplné rodiny.

V příloze bude prostřednictvím dotazníku orientačně mapován pohled oslovených rodičů na některé aspekty současné výchovy. Názory mužů-otců i žen-matek lze snadno porovnat a zjistit tak, do jaké míry se jejich pohledy na výchovu shodují nebo rozcházejí.

Téma o úloze rodinného prostředí jsem si vybral z několika důvodů. Jednak proto, že jsem se rozhodl zamýšlet se nad tématem pozitivním, dále proto, že jako otec dvou malých dětí mám k tématu blízko a v neposlední řadě i jako výraz poděkování svým rodičům za to, jak mé sourozence i mě vychovali.

Už v rodině se rozhoduje o tom, zda dítě bude reagovat na životní obtíže vytrvalostí či slabostí a jestli bude jednat odpovědně nebo lehkomyšlně. Dobrá rodinná atmosféra přináší

dítěti pohodu, štěstí i pocity bezpečí. Základní podmínkou dobré rodinné výchovy je harmonický vztah rodičů a jejich jednotné výchovné působení. Svou prací chci přinést povzbuzení pro ty rodiče, kteří jsou si vědomi svého nelehkého úkolu při výchově dětí a zároveň přimět k zamyšlení ty ostatní.

Hlavní metodou, použitou při zpracování této bakalářské práce, byla obsahová analýza dostupných materiálů a z ní logické a deduktivní vyvození závěrů. Použita byla rovněž dotazníková metoda.

Vymezení pojmů

Rodinné prostředí je blíže nespecifikované území, v němž jednotliví členové rodiny prostřednictvím materiálních, kulturních a psychologických podmínek vytváří prostor vhodný k životu, vývoji a výchově jedince.

Rodinná atmosféra je souhrn aktuálních pozitivních i negativních aspektů rodinného prostředí, které mají krátkodobý charakter a ovlivňují ovzduší uvnitř rodiny.

Chceme-li se zamýšlet nad úlohou rodinného prostředí, je dobré si hned na začátek uvědomit, že ve většině případů je právě rodinné prostředí primárním a základním životním prostředím člověka, v němž se zrcadlí aktuální problémy doby. „*Optimální rodinné prostředí má tyto znaky: vnitřní stabilitu rodiny, nenarušenou a přirozenou strukturu, kulturní atmosféru a civilizační standard*“¹

Každý člověk od narození až do smrti touží po nějakém trvalém obydlí, které by si vybavil podle svých představ a není přitom ani tak důležité, jak taková stavba vypadá »navenek«. Schaefferová k tomu uvádí: „*Chatrč nebo palác – na tom příliš nezáleží; základní potřebou je existence přístřeší, do kterého se můžeme uchýlit a ukrýt se před vřavou okolního světa, kde jsme do určité míry v bezpečí a vítáni, existence místa, odkud je možné odcházet a kam je možné se vracet.*“²

Prostředí, v němž dítě vyrůstá, výrazně ovlivňuje celý jeho vývin. Dítě se vyvíjí pod vlivem soustavného styku především se společenským prostředím, a to jak sociálním, tak i materiálním. Jakými faktory je rodinné prostředí determinováno? Je to pouze atmosféra, kterou rodina vytváří a prostor k žití vymezený „čtyřmi stěnami“? Nebo jsou to ještě další faktory? Odborníci se shodují na tom, že na utváření osobnosti v rodinném prostředí působí současně více aspektů: materiální podmínky, kvalita hmotného prostředí i umístění obydlí. Zastavíme-li se např. u posledně jmenovaného aspektu, stěží dokážeme jednoznačně rozhodnout, zda je pro dítě přínosnější město skýtající mnohem rozmanitější možnosti (avšak přinášející zároveň s kladnými i stinné stránky) než prostředí venkova, a to navzdory skutečnosti, že ruku v ruce se zlepšováním komunikačních možností postupně dochází ke stírání rozdílů mezi venkovským a městským stylem života. Ačkoliv se toto hledisko může

---

¹ Mazánková, L. *Sociologie rodiny II*, s. 7

² Schaefferová, E. *Co je rodina?* s. 26

zdát na první pohled méně podstatné, průzkumy dokazují, že „*děti v hlučných čtvrtích bez zeleně a bez hřišť statisticky významně častěji bývají nervózní, předrážděné a unavené.*“³ Zvláště významnými znaky optimálního rodinného prostředí jsou podle Vaňka (v uvedeném pořadí): „*vnitřní stabilita rodiny, její nenarušená a přirozená struktura, kulturní atmosféra a civilizační standard.*“⁴ Autor tak naprosto jednoznačně staví do popředí podmínky ovlivňující bezprostředně vztahy uvnitř rodiny. S vnitřní stabilitou a strukturou rodiny bývá v odborné literatuře spojován rovněž termín rodinná atmosféra. Její vymezení bývá zpravidla velmi obecné a občas se také obsahově překrývá s pojmem emoční atmosféra rodinného prostředí. „*Emoční atmosféra rodiny prostupuje všechno dění v rodině a dítě je do sebe nasává. Rodinná atmosféra může mít charakter radostný a optimistický nebo naopak depresivní a pesimistický. Harmonické rodinné prostředí znamená pro děti nejen důležitou základnu pro jejich bezprostřední současnost, ale zároveň i nejbližší neformální příklad společenského soužití, které může příznivě ovlivnit celý jejich další život. Ztráta nebo omezení působnosti tohoto důležitého zdroje má na dítě nepříznivý dopad a dlouhodobé důsledky.*“⁵ Důkazem toho, že úvahy o rodinném prostředí a rodině vůbec nejsou fenoménem poslední doby, budiž to, že nad tímto tématem se zamýšlí i starší prameny (literatura vydaná před více než 40 lety). „*Rodina je prostředí, v němž nejspíše můžeme dítěti zajistit stabilitu a kontinuitu, což jsou prvky pro výchovu nesmírně důležité. Neméně důležitý je pro vývoj dítěte pocit bezpečí, který s největší pravděpodobností může poskytnout opět rodina. Bezpečný domov ovšem znamená nejen porozumění a pomoc, ale hlavně pevný řád a autoritu . . . Rodinné prostředí, osobní příklad rodičů budou dítěti nejnázornější školou jednání.*“⁶ Pozornost odborníků zabývajících se problematikou výchovy se v posledních letech často přenáší z dítěte právě na jeho rodinné a širší společenské prostředí, které jsou zdrojem prvotních zkušeností. Vždyť je to především prostředí rodiny, kde dítě tráví (zvláště v nejmladším věku) většinu svého času. Předpokladem k detailnímu poznávání dítěte je proto jednoznačně znalost rodiny v níž vyrůstá a také četnost a kvalita podnětů v rodinném prostředí, které jsou pro rozvoj osobnosti dítěte velmi důležité.

---

³ Kohoutek, R. *Rodinné prostředí*, s. 8

⁴ Střelec, S. et al. *Kapitoly z rodinné výchovy*, s. 92

⁵ Střelec, S. et al. *Kapitoly z rodinné výchovy*, s. 93

⁶ Klabouch, J. et al. *Encyklopedie moderní ženy*, s. 223

1. PODMÍNKY RODINNÉHO PROSTŘEDÍ

1.1 Materiální podmínky

Mezi často zmiňovanými obtížemi provázejícími rodiny jsou překážky materiálního charakteru. Zejména mladé rodiny s malými dětmi, které nemají možnost využívat ve větší míře služeb prarodičů a jsou tak odkázány na příjem pouze jednoho z rodičů (většinou muže), materiální složku vnímají velmi citelně. Zvyšují se náklady na bydlení, jídlo, ošacení, dopravu, mateřské školy i školy. Ani návštěva divadla, kina či jiného kulturního zařízení není v rodinném rozpočtu zanedbatelnou položkou. Další nemalé výdaje čekají rodiče v případě, když se rozhodnou, že dítěti umožní navštěvovat zájmový kroužek nebo zakoupí sportovní potřeby, aby jejich ratolest mohla ve volném čase třeba „jen“ jezdit na kole. Pokud rodina touží mít ze svého dítěte třeba tenistu či hokejistu, musí sáhnout mnohem hlouběji do kapsy a bez tzv. finanční injekce např. ze strany prarodičů může být realizace takového přání velmi obtížná. A tak některé mladé rodiny s podprůměrnými příjmy, které musí pečlivě zvážit co pořídít a co nikoli, stojí před klíčovým rozhodnutím. Buď dají přednost skromnějšímu životu, jehož zanedbatelnou devízou je to, že vlastní děti budou vychovávat sami. Nebo budou chodit do zaměstnání oba dva rodiče a na podstatnou část dne umístí své děti do zařízení k tomu určených, čímž výrazně omezí vliv rodinného prostředí.

1.2 Psychologické podmínky

Psychologické podmínky tvoří těžiště rodinného prostředí, a to hned ze dvou důvodů. Částečně tím, jak působí na děti a dále pak svým vlivem na ostatní stránky rodinného prostředí a na jeho kvalitu. Značná důležitost je těmto podmínkám rodinného prostředí přisuzována u všech osob téměř bez ohledu na jejich věk. Jinak řečeno, psychologické podmínky ovlivňují jak dítě v předškolním věku, tak dospívající mládež nebo dospělé jedince s rodičovskými povinnostmi. Právě souhrn těchto vlivů v určitých fázích života dítěte vystupuje jako činitel napomáhající utváření důležitých povahových i mravních vlastností dítěte. Mnoho významných českých i zahraničních odborníků naší doby se shoduje v tom, že důležité základy celoživotní orientace se u dítěte začínají vytvářet už od útlého věku.

V menším či větším měřítku se s konkrétními situacemi a praktickými důsledky působení psychologické stránky rodinného prostředí na člověka lze setkat téměř v každé televizní inscenaci či filmu, který se zabývá problematikou současné i v minulosti žijící rodiny. Pozoruhodné poznatky přináší rovněž pedagogická a psychologická literatura. Badatelé na základě vlastních výzkumů dospěli ke společnému závěru, že „téměř každý nedostatek v mravním a citovém profilu dítěte je nutno hledat v narušených vztazích mezi členy rodiny, nejčastěji mezi rodiči.“⁷ Takové dítě se jako problémové často jeví už v předškolním zařízení a zvládnout jeho agresivitu bývá velmi obtížné tím spíše, že nezřídká je jeho chování ovlivněno byť i nepatrnou mozkovou dysfunkcí. To je však jen jedna strana mince. Druhou jsou nedostatky v samotné výchově ze strany obou rodičů, kde mnohdy chybí chuť problém řešit.

Jako příklad výše zmiňované problematiky uvádím pořad Výměna manželek vysílaný v pondělí 3. října 2005 na TV Nova. (Projekt je založen na tom, že dvě vdané ženy si vymění domácnost, ve které stráví 10 dnů v přítomnosti nového manžela, nových dětí a samozřejmě pod dohledem televizních kamer. První polovinu pobytu mají ženy za úkol držet se předloženého „manuálu“ a domácnost vést podle zaběhnutých pravidel, v druhých pěti dnech mají možnost pod heslem „ted' tady velím já“ změnit chod domácnosti podle svých představ. V uvedeném díle si role vyměnily asi padesátiletá školnice s jednatřicetiletou zástupkyní ředitele mateřské školy. Zatímco uklízečka se výměnou dostala do normálně fungující a pohodu vyzařující rodiny se třemi chlapci, zástupkyně ředitele (Soňa) se ocitla v rodině se dvěma dětmi - třináctiletou dívkou a o dva roky mladším chlapcem Michalem. Domluvit se s dospívající dívkou nebyl pro paní Soňu žádný problém, ale poradit si s Michalem se (alespoň zpočátku) jevílo jako nadlidský úkol. Chlapec totiž programově odmítal takřka vše, co mu bylo nařízeno, bránil se podřídít a svou nevoli dával najevo vztekáním, nadáváním a vyhrožováním. Bylo zajímavé sledovat, jak rozdílně na chlapcovu nevoli reagoval jeho vlastní otec a „nová matka“. Otec při synových záchvatech a odmítání zachovával klid a se synem se chtěl neustále domluvit po dobrém i když divákovi bylo zřejmé, že naděje na úspěch je mizivá. Paní Soňa záhy zjistila, že zvládnout chlapce bude znamenat být důsledná na každém kroku. Když např. chlapec přišel ke stolu a hlasitými projevy odmítal připravené jídlo, poslala ho za dveře a dovolila mu vrátit se, až když se uklidnil. Jindy zase chlapec chtěl jít s kamarádem ven ještě před tím, než splnil zadané úkoly, ale razantní NE z úst jeho nové matky bylo jasným signálem. Chlapec nesl velmi těžce všechny příkazy a bylo znát, že do

---

⁷ Střelec, S. et al. *Kapitoly z rodinné výchovy*, s. 88

doby, než došlo k výměně manželek, oba jeho rodiče v obavě, aby jejich syn nezačal nadávat a křičet, raději volili ústupky. „Nová matka“ svou důsledností ukázala, že zvládnout dysfunkčního chlapce je možné a při závěrečném setkání obou manželských párů paní Soňa nabídla rodičům chlapce svoji pomoc – jak sama řekla – dřív než bude pozdě.

Narušené rodinné poměry i některé výchovné nedostatky mohou být, a často také bohužel jsou, odrazovým můstkem k dalším negativním jevům, jakými jsou záškoláctví, potulování, krádeže apod. Odpovědi na mnohé otázky související s psychologickými podmínkami rodinného prostředí nejsou jednoduché ani jednoznačné, ale přesto existují. Nebezpečí nepříznivého životního vývoje ani rodinné krize nelze pochopitelně vyloučit ani u manželství, která jsou nejbližším okolím považována za harmonická a spořádaná. Navenek se taková rodina může jevit jako naprosto bezproblémová, avšak ve skutečnosti v ní mohou být ukryty více či méně patrné zárodky budoucích možných výchovných obtíží.

1.3 Kulturní podmínky

Neméně důležitou složkou rodinného prostředí je kulturní stránka, s níž jako jeden z faktorů úzce souvisí dosažené vzdělání obou rodičů. Přestože bylo dosažené vzdělání zmíněno jako první, rozhodně samo o sobě není jediným určujícím kritériem při posuzování kulturní úrovně života rodiny. V současné době zaznamenává naše společnost podstatné změny v přístupu ke vzdělání a počet lidí nejen s maturitou, ale i s úplným středoškolským a vysokoškolským vzděláním roste. Zvyšující se úroveň vzdělanosti rodičů se pak příznivě projevuje také při výchově dětí, které dnes a denně vyžadují odpovědi na stále komplikovanější otázky vyplývající z podmínek současného života. Rodičovská touha po vzdělání nebo zvyšování kvalifikace pak zároveň působí také jako motivační faktor pro dítě ve vztahu ke vzdělání. Navzdory všem dosud uvedeným skutečnostem by bylo nesprávné domnívat se, že jediným kritériem dobré vychovatelské kvalifikace je dosažené vzdělání rodičů. „*Pro celkovou kulturní úroveň rodičů a její využívání při výchově dětí vytváří školní vzdělání určité předpoklady, které se mohou vyvíjet v deformované, společensky nežádoucí podobě.*“⁸

K dalším kulturním podmínkám rodinného prostředí patří vliv tradic, víry, charakter prostředí, rozhlas, televize, knihy, četba. atd. Nezanedbatelný význam má pro dítě čtení

---

⁸ Střelec, S. et al. *Kapitoly z rodinné výchovy*, s. 89

pohádek a vyprávění rodinných historek. Jejich prostřednictvím děti vstřebávají rodinnou atmosféru, uvědomují si sounáležitost se svou rodinou a v neposlední řadě se učí vnímat hranice mezi dobrem a zlem.

1. 4 Dílčí závěr

Podmínky ovlivňující rodinné prostředí tvoří jeden celek a každá jeho část je složitě provázána s dalšími významnými činiteli. Stejně jako není možné očekávat např. výborné studijní výsledky dítěte v rodině s psychologickými problémy, kde jsou na denním pořádku hádky mezi rodiči, tak příznivá rodinná atmosféra nebude panovat ani tam, kde se veškeré úsilí rodičů zaměřuje na honbu za materiálními hodnotami. Narušené kulturní podmínky zase mohou nepříznivě ovlivnit vztah rodiny k otázkám společenského života, jakými jsou pohled na práci a povolání. I když se nedá žádná ze složek považovat za méněcennou, jako nejsnáze nahraditelné se jeví materiální podmínky. Nejcitlivější aspekt rodinného prostředí tvoří psychologické podmínky, což se výrazně promítá do výchovy dětí v rodině.

2. RODIČE A TI DALŠÍ

V rámci rodiny mají na dítě nejvýraznější vliv rodiče, sourozenci a teprve po nich prarodiče a další přátelé či známí. Výchova neprobíhá jen aktivní neboli vědomou formou, která souvisí s cílevědomou a soustavnou péčí o tělesný a mravní vývoj, ale rovněž tak nepřímo vytvářením společenského prostředí okolo dítěte. Konkrétní atmosféra se odráží na psychice jedince. Atmosféra rodinného prostředí je pro výchovu stěžejní a je dána vzájemnými vztahy mezi rodiči a dalšími členy rodiny. Rodinné prostředí tedy není tvořeno jen prostorem vymezeným čtyřmi stěnami, ale neméně tak lidmi, kteří se v něm pohybují a dítě ovlivňují. Dítě se do značné míry formuje podle toho, co v rodině vidí a snaží se to také napodobovat. Má-li být rodinné prostředí zdravé, musí v něm vládnout vzájemná láska a důvěra mezi rodiči a dětmi. Vliv rodiny na dítě začíná okamžikem narození a pokračuje až do dospělosti. S výchovou a vštěpováním zdravých návyků se musí začít už od malička. Ruský myslitel S. A. Makarenko poslal všem rodičům varovný vzkaz, když prohlásil: Kdo nevychoval své dítě do jeho 5 let, musí začít s převýchovou. V podobném, duchu hovoří i české přísloví: Co se v mládí naučíš, ve stáří jako když najdeš. Neméně výstižné je i slovenské rčení, v němž dokonce žádá o důslednou výchovu sám vychovávaný: Ohýbaj ma mamko, dokaľ som ja Janko, až já budem Jano, nezohneš ma mammo! Poněkud pesimističtěji zní německá obdoba téhož: Co se nenaučí Honzík, nenaučí se už Honza nikdy. Ať tak či onak, jedno je jisté - návyky, které jedinec nezíská v mládí, v dospělosti už jen těžko dohání.

Velmi důležitou složkou pro účinnou výchovu uvnitř rodiny je vybudování pozice důvěry rodič-dítě. „*Velkým důkazem důvěry je, když děti vypráví dospělému o svých neviditelných kamarádech, ať to jsou trpaslíci, různá strašidylka, andělé strážní, princové a princezny nebo jenom příbuzné a sblížené duše. Pro dítě jsou živé i kameny a keře, a zažívá tak způsob ochrany nebo ohrožení, který je dospělým nanejvýš utajen. Kdo je nepochopen, cítí se sám a nemilován.*“⁹ Pokud se tedy necítíme do světa dětí, začnou u nich sílit pocity opuštění, ztracení, nepochopení a přetížení.

---

⁹ Prekopová, J. *Jak být dobrým rodičem*, s. 75

2. 1 (Ne)nahraditelnost muže a ženy

V poslední době se v médiích, mezi odborníky, ale i v řadách laické veřejnosti, často diskutuje otázka tzv. registrovaného partnerství osob stejného pohlaví a v souvislosti s ní také skutečnost, zda mají mít dotyční právo adoptovat si dítě, které by sami vychovávali. Bez ohledu na to, jestli se jedná o dva muže nebo dvě ženy, se domnívám, že v žádném případě nemohou být při nejlepší vůli plnohodnotnou náhradou fungující láskyplné rodině. Muž a žena jsou totiž nesporně natolik odlišné organismy nejen po fyzické, ale i duševní stránce, že žena jen velmi obtížně může při výchově plně nahradit muže a naopak. Dítě ke svému řádnému vývoji potřebuje mít každodenní přístup k mateřské i otcovské lásce, které jsou proto tak odlišné, aby se mohly vzájemně doplňovat. Velká hodnota mateřské a otcovské lásky spočívá právě v jejich odlišnosti. Dr. Pruett v jednom ze svých odborných článků poukazuje na skutečnost, že *„již osmítýdenní dítě vnímá, jak s ním muži a ženy jednají jinak. Dítě se tak od nejútlejšího věku nevědomě učí, že muži a ženy jsou rozdílní a rozdílně se vyrovnávají se životem.“*¹⁰

Představme si obyčejnou situaci - dítě leze na strom. Je-li nablízku otec, nejspíš bude své dítě povzbuzovat, aby vylezlo ještě aspoň o jednu větev výš a překonalo svůj strach. Když bude poblíž matka, nejspíš záhy zvolá: „Ne tak vysoko, ne tak rychle! Slez raději dolů!“ Každý z těchto postavů by sám o sobě byl pro výchovu nezdravý. První by mohl vést k přehnanému riskování bez kontroly a zvažování reálného nebezpečí. Druhý by zase mohl udusit zárodky zdravého sebevědomí a dítě by po několika odrazeních snadno mohlo sklouznout k postoji, že je lépe vždy a za všech okolností zůstat takřkajíc nohama na zemi. Tedy v pozici, kdy sice nic nezíská, ale také mu nic nehrozí. Jedině vzájemné propojení vnímání zmíněné situace oběma rodiči vede k rovnováze, kdy se dítě zdravě rozvíjí a rozšiřuje své zkušenosti a sebedůvěru v bezpečném prostředí.

Na další aspekty rozdílnosti mezi mužem a ženou upozorňuje v jedné ze svých rodinných studií americký sociolog Glenn Stanton: *„Otec klade důraz na spravedlnost, poctivost a povinnost - je orientován na pravidla. Otcové spíše pozorují a systematicky prosazují pravidla a kázeň, což učí děti objektivnosti a důsledkům za správné a nesprávné chování. Naproti tomu pro matku je důležitý soucit, péče a pomoc - je orientována na vztahy. Matky i při neposlušnosti projevují přízeň a soucit a poskytují naději v odpuštění.“*¹¹

---

¹⁰ Rodinný život, 1/2004, s. 21

¹¹ Rodinný život, 1/2004, s. 22

I tady platí, že oba postoje se při společné výchově doplňují, ale pokud jedna složka chybí, dříve či později se to na jednání dítěte projeví.

Výchova dítěte není izolovaná kapitola. Už v raném dětství se totiž utváří předpoklady k výběru životního partnera. A jsou to úzce propojené nádoby, jakkoli se může zdát předčasné hovořit o tom už v dětství. Dívky vyrůstající s dobrým otcem mají velmi dobré předpoklady k tomu, aby si jednou vybraly dobrého životního partnera. V osobě otce je vedle nich neustále vzor, podle kterého mohou posuzovat možné kandidáty. Otcova blízkost je přínosem i pro chlapce, kteří ho sledují svým kritickým okem nejen při jeho úspěchu, ale vhodné ponaučení si mohou vzít i z jeho „pádů“. Důležitým momentem je i zdravé mezigenerační soupeření. *„Sociologové zjistili, že ve společnosti, kde je otec při výchově dítěte přítomný, vyrůstají muži, kteří mají menší snahu vyloučit ženy z veřejného života, než muži ve společnostech, kde otec u výchovy přítomný není. Od své matky se děti učí, jak vypadá zdravý vztah muže a ženy. Dívky mohou pozorovat, jak sebevědomě a láskyplně jedná matka s otcem, a tuto zkušenost přenášejí do svých budoucích vztahů s mužem.“*¹²

2. 2 Role rodičů

Narozením dítěte se otec a matka dostávají do nelehké role rodičů, která se v průběhu vývoje dítěte mění. Když dítě přijde na svět, většina odpovědnosti padá na matku, otcova úloha v tomto období spočívá především v tom, aby jí byl oporou. Dost často se tak ale bohužel neděje. Matku s dítětem pojí od narození pevné pouto, a tak jako se dítě musí začít postupně osamostatňovat od závislosti na matce. Některým matkám může činit problém odpoutávat se od dítěte, což pro oba může být dosti bolestné. Je to však nutný krok. Dítě by trvalou vazbou na matku zůstalo věčným dítětem, podobně by ustrnula i matka. K tomu, aby matka mohla dítě pozvolna pouštět ze své náruče, je tu otec, který má za úkol pomoci oběma snést bolest z vzájemného oddělování. Jeho povinností – i když to může znít tvrdě – je vstoupit mezi matku a dítě. Jedině tak dítě pocítí, že maminka tu není výhradně pro ně a že se o ni musí dělit s někým dalším. Stejně tak je ve výchově důležité, aby rodiče uměli před dítětem přiznat svá případná unáhlená rozhodnutí či pochybení. *„Rodiče by se měli dětem omlouvat. Pochopení toho, co je to omluva a co odpuštění, by mělo být od samého počátku oboustranné.“*¹³

---

¹² Rodinný život, 1/2004, s. 24

¹³ Schaefferová, E. *Co je rodina?* s. 45

Role rodičů se do značné míry odvíjí od toho, kolik času tráví společně s dítětem. Všeobecně panuje názor, že rodiče dnes tráví s dětmi málo času - tedy určitě méně, než by bylo pro obě strany žádoucí. Těžce se toto tvrzení dotýká zejména zaměstnaných žen, které se mohou trápit výčitkami, že dítě zanedbávají. Proto ve chvílích strávených s dítětem usilují o to, aby sehrávaly pokud možno pozitivní úlohu a dělají vše proto, aby v těch krátkých společně prožitých úsecích dne nemusely dítěti říkat NE. Častým obrázkem současných otců zase bývají brzké ranní odchody do práce, které spolu s pozdními návraty domů znamenají v praxi bohužel to, že stěžejní část výchovy leží na samotné ženě. Nelze samozřejmě tvrdit, že toto platí ve všech rodinách, kde jsou zaměstnaní oba rodiče, ale přinejmenším je to téma vhodné k zamyšlení. I když srovnávání s jinou zemí v tomto ohledu poněkud pokulhává, není bez zajímavosti zmínit se o alarmujícím závěru, k němuž došli při nedávném výzkumu v USA. *„Je smutnou skutečností, zjištěnou americkými výzkumy, že rodiče věnují svým dětem stále méně času. Otec se prý věnuje denně dětem v průměru jen asi osm minut a matka přibližně dvacet.“*¹⁴

I když podobné výzkumy v České republice zřejmě dosud neproběhly, můžeme se utěšovat, že v naší zemi to není tak špatné. Nic to nemění na skutečnosti, že bez ohledu na čas strávený s dítětem, má každý z rodičů při výchově dětí svou nezastupitelnou, specifickou funkci. Ať už jde o mezilidské vztahy nebo o výchovu k respektování autority. *„Obecně platí, že otec vede ke společnosti a matka vede k lidem.“*¹⁵ Rodina poskytuje četné variace nejrůznějších vlivů. Rozdíly ve funkcích a projevech jednotlivých členů rodiny každé dítě obvykle velmi dobře vnímá. Díky této schopnosti „zmapovat situaci“ dítě dokáže pokaždé volit takový model chování, který je z jeho pohledu v dané chvíli nejvíce žádoucí. *„Pro dítě je důležité vědět, že rodiče jsou ve výchově za jedno. Už jen sama skutečnost, že se stále zmítá mezi dvěma rodičovskými názory a nemůže brát vážně ani otce ani matku, ho zneklidňuje. Co jeden chválí, je pro druhého hodné pokárání. Postaví-li se dítě na stranu jednoho, stojí proti druhému a cítí se provinilé. Nad to si myslí, že svár rodičů zaviniilo. Nedobrá povaha ho trápí.“*¹⁶ Rodiče by měli dítěti poskytovat prostor k nezávislosti a dovolit mu dělat vlastní rozhodnutí majíc na paměti, že se blíží den, kdy dítě opustí jejich domov a začne žít svůj život. *„Když se dítě nakrmí samo, bude možná trochu více upatlané; když se samo obleče, bude možná méně upravené; když se samo vykoupe, bude méně čisté, a když se samo učeše, bude možná méně dokonalého vzhledu. Ale dokud si matka nesesedne a nedovolí, aby se o to*

---

¹⁴ Čačka, O. *Psychologie duševního vývoje dětí*, s. 158

¹⁵ Čačka, O. *Psychologie duševního vývoje dětí*, s. 161

¹⁶ Prekopová, J. *Jak být dobrým rodičem*, s. 33

třeba i s pláčem pokusilo, bude stále přehnaně ochránářská a oddálí tak jeho nezávislost.“¹⁷

Vztah mezi rodiči a dětmi trpí zvláště tehdy, když rodiče chtějí mít z dětí vlastní kopii a opačnou preferenci podceňují. Děti jejich přání obvykle jen obtížně plní, zvláště pokud to neodpovídá jejich vlastnímu zaměření. Buď volí pasivní napodobování nebo kladou odpor. V dnešní době se výchova dítěte očekává většinou od matky, otcové se odpovědnosti brání. Výchova je však příliš velké sousto na to, aby se jí věnoval jen jeden z rodičů. Citlivější a úzkostlivější matka se pod tíhou odpovědnosti může hroutit. U muže potřebuje čerpat sílu k vytyčování mezí a hranic pro dítě i pro sebe. Žádný rodič není schopný zvládnout výchovu bez jediného zakolísání. Ale to rozhodně není důvodem, aby kvůli tomu propadali beznaději. „Dnešní rodiče budou dělat spoustu chyb, stejně tak, jako chybovali jejich vlastní rodiče. Ale to nesmí nikoho odradit. Bez chyb nevznikne vývoj. Bez problémů není řešení. Vývoj je možný jen za kontrastů, což zahrnuje chyby. Není nebezpečnější věci pro dítě než mít dokonalé rodiče. Strachem, že udělají chybu se sužují dnešní rodiče nejvíc.“¹⁸

Zaměříme se nyní blíže na role obou rodičů, abychom zjistili, k jakým úkolům jsou rodiče - takřkajíc od přírody - předurčení.

2. 2. 1 Role otce

Ve většině případů je interakce otce s dítětem dynamičtější a napomáhá k rozvoji v oblasti komunikativních dovedností. Otec se vůči dítěti projevuje jako usměrňující resp. schvalující činitel, který současně vystupuje v roli trestající autority připravující dítě na respekt vůči normám a upozorňující na různá omezení. Tím však jeho úloha nekončí, neboť dále učí ovládat afekty, regulovat agresivitu a chovat se přiměřeně.

Těžiště počáteční úzké dětské vazby na matku se zejména u chlapců postupně přesunuje na vztah k otci. Dítě si zřetelně uvědomuje, co mu otec poskytuje lépe a raději než matka. V určité fázi vývoje dokáže otec lépe uspokojovat konkrétní poznávací zájmy, opravovat rozbité hračky aj. Otec tedy přináší výraznější oporu dětské samostatnosti, a to nabídkou širšího spektra zkušeností. Duševní vyrovnanost školního dítěte tedy závisí také na tom, zda se mu podaří přenést část důvěry z matky na otce. Problém však vzniká, pokud na scénu

---

¹⁷ Dobson, J. *Zdravá rodina*, s. 54

¹⁸ Prekopová, J. *Jak být dobrým rodičem*, s. 67

přichází déle trvající nezáměr, nedostatek času, přehnaná autoritativnost, tvrdé tresty či neúnosné požadavky na dítě.

Naše sociokulturní tradice předurčuje otce do role jakési „sváteční autority vyšší kategorie“ (Vágnerová, 1997). Ta zastihuje matčiny každodenní postupy, které se často míjejí účinkem. Dítěti imponuje otcova fyzická zdatnost a časem začínou převládat i další aspekty obdivu. Chlapci postrádající dostatečný kontakt s otcem, bývají od útlého dětství hodně závislí na matce, bojí se měřit s někým své síly a mají snahu spíše se izolovat.

V průběhu školní docházky se prohlubuje tendence k identifikaci s rodičem téhož pohlaví. Chlapci v tomto období získávají mužné postoje při výběru životních cílů, řešení problémů i ve vztahu k ženám. Otec, který předává synovi základní poselství o životě a jeho hodnotách, bývá mnohdy vzorem při výběru koníčka či profese, v řešení situací apod. U chlapců vyrůstajících bez otce (nenajdou-li adekvátní náhradu např. u dědečka či strýce), se obvykle ve větší míře projevuje nárůst vzdoru a nedůvěry k ženám.

Velmi důležitou roli hrají očekávání otce vůči synovi. Neschopnost naplnit je, nezřídka narušuje jejich vzájemný vztah, takže ani vliv otce na syna (zvláště v dospívání), nemusí být jen pozitivní. Souhlasem a potvrzením správnosti synova konání, posiluje otec jeho sebedůvěru i schopnost přijímat stále odpovědnější úkoly. Naopak shazováním a ponižováním jeho sebevědomí výrazně oslabuje. Chlapec pak zpravidla začne hledat jiný vzor – někoho, kdo ho bude akceptovat takového, jaký je.

2. 2. 2 Role matky

Matka se ve vztahu k dítěti projevuje především jako element laskavý a laskající, litující i chránící. Interakce s ní posiluje vývoj v oblasti sociálních vztahů, včetně kontaktů s vrstevníky. Současně přispívá k rozvoji neformálních a bezprostředních vztahů k lidem.

U matky obvykle stačí pouhý náznak záporného postoje k vyvolání negativních pocitů dítěte. A dítě to vnímá, protože už v raném dětství dokáže rozlišovat všechny projevy souhlasu či nesouhlasu matky a snaží se dosáhnout její spokojenosti. Matka zůstává jádrem citové opory po celé školní období dítěte. Právě ona dokáže sladit drobné povinnosti a každodenní radosti tak, aby dítě uléhlo k spánku spokojené. Rozloučení před spánkem, bývá chvílí, kdy i „tvrdý“ kluk ocení matčinu něhu – samozřejmě, když se nikdo nedívá.

Rozdíl mezi mužem a ženou se projevuje i v míře soucitu. Matka poskytuje dítěti hojnost tepla a srdečnost. Její soucit je ve skutečnosti určitou formou lítosti a touha uchránit dítě před

utrpením, vypětím i námahou bývá zřejmá. S dítětem je totiž matka provázána silnými citovými pouty a může mít tendenci k nadměrnému litování dítěte. Zároveň je však může brzdit v jeho úsilí. Setká-li se dítě s nadměrným matčíným soucitem, bude své utrpení příliš rozebírat, koncentrovat se na ně a utápět se v lítosti nad sebou. Proto má být matčín soucit doplněn otcovským.

Právě matka je tím, kdo nejvýrazněji zasahuje do života dítěte. Veskrze v pozitivním, občas ale i v negativním smyslu. „*Matka, která sama nepoznala vřelost rodinných citů, kompenzuje někdy svůj deficit přehnanou péčí.*“¹⁹ Dítě však po takovém vztahu netouží a vnímá ho doma i mezi kamarády jako nepříjemný a silně omezující. Podobně nevídaným projevem matky může být bránění v osamostatňování dítěte, a to zvláště tehdy, když je vazba na ně prostředkem matčiny seberealizace, případně výsledkem neuspokojivých vztahů.

2. 2. 3 Role sourozenců

K výchově v rodině nepřispívá pouze matka či otec, ale celková rodinná atmosféra. Její součástí je i soužití sourozenců, které bývá podstatným vývojovým faktorem rozvíjející se osobnosti dítěte. Sourozenci – ať starší či mladší – se tak stávají bezděčnými vychovateli, neboť tvoří první kolektiv, ve kterém se dítě pohybuje. Sourozenci prožívají společně své úspěchy i nezdary, radosti i zklamání. S větší i s menší intenzitou. Některé situace je staví do pozic nesmiřitelných soupeřů, jiné v nich zase probouzejí a utužují spojenectví. Ve vzájemné interakci rozvíjejí komunikativní dovednosti, včetně porozumění pocitům, plánům i potřebám druhých. Společné prožitky z dětství i dospívání a získané zkušenosti přenáší do všech současných i pozdějších vztahů.

Je zřejmé, že jinak se vyvíjí dítě s více sourozenci a jinak jedináček. Ani rodiče nemívají stejný postoj ke všem dětem. Vzájemná žárlivost a závist je menší, jestliže rodiče dovedou na každém dítěti nalézat a oceňovat jeho kladné stránky. Nic totiž nepodlamuje sebedůvěru tolik jako vzájemné srovnávání a dávání za vzor. Při velkém věkovém rozdílu starší sourozenec nezřídka supluje rodiče. Při více dětech je patrná specifická dispozic a povahových rysů. Menší věkové rozdíly mezi sourozenci mohou přinášet i větší žárlivost a nevraživost.

Vztahy sourozenců ovlivňuje i způsob, jakým rodiče řeší spory mezi nimi. Děti požadují v první řadě spravedlnost, a tak je důležité jasně vymezit práva a povinnosti. Vzhledem

---

¹⁹ Čačka, O. *Psychologie duševního vývoje*, s. 162

k tomu, že nikdy není možné zcela vyhovět všem, je lépe si občas vyhradit čas a vyříkat si pocity ukřivdění. Citová opora a pomoc mezi sourozenci by měly převažovat nad nesrovnalostmi.

Hovořit na téma sourozenci, nutně znamená zmínit se o odlišném postavení každého dítěte. Jejich postavení je velmi často diametrálně odlišné a má jiný dopad na charakter jeho vývoje.

Jedináček

Ačkoli podle hojně rozšířeného názoru bývá jedináček většinou rozmazlený, extrémně ctižádostivý, nepřizpůsobivý v kolektivu či neukázněný, psychologické výzkumy ukázaly, že rozmazlenost jedináčků je pouhá pověra. I dítě bez sourozenců (cca 20 %) má totiž dostatek příležitosti ke kontaktům s kamarády, navíc není nuceno s nimi vycházet za každou cenu. (Čačka, 2000). Jedináček má velmi často privilegovanou pozici a upíná se na něj nejen veškerá láska a pozornost, ale i obavy a strach rodičů se všemi jeho idealizovanými přáními a požadavky. Mnohdy bývá přetěžován nepřiměřenými nároky.

Prvorozené (nejstarší) dítě

Na jeho vývoj má citelný vliv, že nejprve vyrůstá jako jediné dítě a když po narození sourozence o tuto pozici jednoho přijde, mnohdy nevidí jiné východisko než si poněkud nezvyklými prostředky vydobýt zpět alespoň část pozornosti, která přešla na mladšího sourozence. Pokud se rodičům podaří prvorozeného na příchod druhého dítěte do rodiny včas a vhodným způsobem připravit a pokud spravedlivě rozdělují svoji pozornost mezi obě děti, k ničemu takovému zpravidla ve větší míře nedojde. Přehnaná péče o prvorozené dítě, pramenící z menší zkušenosti rodičů, může v dítěti zanechat nepříjemné a těžko zahladitelné stopy nejistoty a menší sebedůvěry.

Druhé (a další) dítě

Má značnou výhodu v tom, že od samého začátku si nemusí „prošlapávat cestu“ a v mnohém těží z příkladu staršího sourozence. Ať už v chování či ve hrách. I rodiče už jsou zkušenější a když je dítě zdravé, obvykle mu „nestojí za zády“ tak často jako prvorozenému. Ne vždy však musí být vzor staršího sourozence po všech stránkách přínosem. Pokud trpí poruchami chování, jen velmi obtížně může mladší sourozenec rozeznat co je správné a co nikoliv a tápe. Druhé dítě bývá veselejší, méně nervózní, ale hůře se podrobuje. Těší se větší míře tolerance, což mnohdy vede k nesamostatnosti.

Prostřední dítě

Tato pozice bývá nevýhodná zejména proto, že starší dítě si zajišťuje své postavení přirozenou vyspělostí a nejmladší se těší plné ochraně rodičů. Za této situace může u prostředního dítěte vznikat pocit méněcennosti, rezignace a ruku v ruce s nimi většinou přicházejí zlovyky a poruchy chování. V trojici sourozenců mívá prostřední postavení vyznačující se nenápadností a nevyhraněností. Má minimum výhod, je málo ambiciózní a nepocítuje potřebu být výjimečný.

Nejmladší dítě

Od malička se na něj soustředí pozornost všech členů rodiny a ta mu už zůstane. To však může u nemladšího dítěte vést k přecitlivělosti, nesamostatnosti, sklonu využívat své oblíbenosti a častého dožadování se pomoci druhých. Někdy u něj vzniká silná soutěživost a ctižádostivost.

2. 2. 4 Role babičky (dědečka)

Přestože v mnoha případech babička neobývá tentýž byt či dům jako mladá rodina s dětmi, hrála a dále hraje nezanedbatelnou úlohu hlavně v rodinách zaměstnaných matek. Ať už zasahuje trvale nebo jen občas, mnohdy zachraňuje tíživé situace. Její podíl na výchově bývá značný, od pravidelného denního styku až po prázdninové pobyty. Je obtížné zobecnit vliv prarodičů v rodinné výchově a označit ho jako pozitivní nebo negativní. Zpravidla však platí, že *„v případech, kdy babička či dědeček jsou ještě lidé v plné síle tělesné i duševní, s dobrým vztahem k vnoučeti, bývá tento výchovný vliv kladný.“*²⁰ Babička nezřídka mívá na výchovu jiné názory (»Za nás se to dělalo jinak«) a není divu! V posledních letech zákonitým vývojem došlo k mnohým změnám, a tak je nutné, aby se rodiče s babičkou dohodli, co a jak se bude praktikovat. Je potřeba se sjednotit v tom, jak s dítětem zacházet, vyměňovat si zkušenosti a společně plánovat další postup. Klíčové je, aby byl zachován základní předpoklad výchovy: jednota a důslednost. Případné odlišné zacházení totiž dítě záhy vycítí a začne je mistrně zneužívat. Chybou je, pokud (zejména mladé) maminky přenechají veškerou iniciativu babičkám. Není to rozumný způsob, což zjistí ve chvíli, kdy dítě přebírají zpět do své péče. Rovněž tak se nejeví jako příliš šťastné řešení dlouhodobé odloučení malého dítěte od rodičů,

---

²⁰ Schneiderová, H. *Teorie školní a mimoškolní výchovy*, s. 168

byť by šlo o sebezdravější venkovské prostředí a láskou překypující babičku. Dítě si zvykne na odlišný styl života a návrat k vlastním rodičům, s nímž souvisí i opětovné zvykání si na jiný režim může vést k vleklým potížím. Babička z venkova se na výchovu dítěte mnohdy dívá jinak. Vždyť i její mládí bylo značně odlišné a pozice dětí v té době nebyla vůbec snadná. Jak vypadalo venkovské hospodářství před několika desetiletími?

Děti viděly své rodiče denně při práci, ale zároveň měly jistotu, že pokud bylo třeba, měly je při ruce. Už od útlého věku se děti musely zapojovat do práce, mnohdy na úkor vlastní zábavy, a s přibývajícím věkem musely obstarávat čím dál obtížnější úkoly. Práce na poli byla časově hodně náročná, ale rodiče přesto na děti čas měli. Bylo přímo nemyslitelné, aby dítě odmítlo předložené jídlo. »Nechceš-li jíst, nejez, ale nic jiného nedostaneš!« Pokud se dítě postavilo na odpor, otec ho razantním způsobem umravnil. Na takovém statku dítě muselo počkat, dobytek byl přednější. Může nám to připadat kruté a můžeme nad tím nevěřičně kroutit hlavou, ale pravdou je, že tento přístup nebyl samoučelný. Zásluhou této tvrdé školy si už malé dítě zvykalo na to, že ani v životě nebude mít hned všechno, na co si pomyslí.

2. 3 Dílčí závěr

Ke správnému vývoji dítěte vede každodenní přístup k mateřské i otcovské lásce, jejichž velká hodnota spočívá právě v jejich odlišnosti. Je nezbytně nutné, aby se rodiče mezi sebou domluvili na uplatňování stejných výchovných metod. Jen tak lze předejít tomu, aby se dítě zmítalo v pocitech nejistoty a rozpacích, co se od něj vlastně očekává. Dítě potřebuje poznat, že rodiče o jeho výchově mají stejné představy a co řekne jeden z rodičů, za tím bude také druhý stát za všech okolností. Úkolem otce by mělo být uvedení dítěte do života, naučit jej úctě k hodnotám a být vzorem při řešení obtížných situací. Matka má být nevysychajícím pramenem laskavého jednání a výraznou měrou by se měla starat o vývoj dítěte v oblasti sociálních vztahů. Není-li dítě jedináček, výrazně se na něm projevuje také soužití se sourozenci, kteří v pozici prvního kolektivu prožívají nejen všechny ústrky, ale i chvíle vítězství. Úloha prarodičů při formování dítěte není kontraproduktivní za předpokladu, že se podaří uvést do souladu jejich výchovné metody s představami rodičů.

3. RODINA TROCHU JINAK

3. 1 Neúplná rodina

Máloco v našem životě můžeme označit jako černobílé a platí to i o neúplné rodině, neboť život bez partnera má nejen svoje nevýhody, ale i výhody. K výhodám patří, že není třeba sladovat odlišné životní návyky, vyloučeny jsou konflikty mezi matkou a otcem a nedochází k hádkám, čímž názor bude rozhodující a kdo bude mít poslední slovo. Rozvedené matky často uvádějí, že jejich život je po rozvodu mnohem jednodušší. Na druhé straně jsou problémy, které jako samoživitelky zvládají těžce. A pomineme-li ekonomickou stránku, jedním z hlavních problémů je kázeň. Jak dítě roste, je stále náročnější být ve výchově důsledný a vytrvalý. Rodič sice zřetelně vnímá potřebu „postavit dítě do latě“ pro jeho i své dobro, ale už ho zkrátka unavuje dělat to pořád dokola sám. „*Zejména chlapci jsou v určitém věku pro samostatnou matku těžko zvládnutelní. Jako by vyhledávali boj, a uklidní se až poté, když jim ho poskytnete.*“²¹ To jsou chvíle, kdy jsou osamělé matky ochotny připustit, že by se jim otec hodil. V úplné rodině je k tvrdosti jakoby od přírody předurčen otec. Matka, která vychovává děti sama je samozřejmě tvrdosti rovněž schopna, ale musí k tomu vynaložit mnohem více energie, neboť tvrdost vyplývá z mužské bojovnosti, která pro ženu není přirozená. Samotná matka musí přísnost nacvičovat a získávat, což je o to těžší, že ji musí udržovat v rovnováze se soucitem a mírumilovností, které dostala do vínku. Mnoho svobodných nebo rozvedených rodičů uvádí, že „*jakmile si to člověk jednou uvědomí, dřívější problémy se stanou srozumitelnými a jednoduššími – rodič se prostě naučí »změnit rejstřík«.*“²² Alarmující skutečností je, že „*dnes žije v neúplných rodinách asi 15 % dětí.*“²³ Nejen situace osamělé matky (otce) je složitější než obou rodičů, ale také situace dítěte samotného. Je totiž často vystaveno komplikacím v soužití s příbuznými, se spolužáky a s dalším okolím. Dítěti tak nezbývá než si vytvořit vlastní svět, do něhož není snadné proniknout. Co ho k tomu vede? Cítí se handicapováno. Připadá si jinak než ostatní spolužáci, protože nemůže vyprávět o druhém rodiči, žije v jiných poměrech než jiné děti a musí se proti své vůli vyrovnávat s otázkami, na které by jinak ani nepomyslelo. „*Méně výchovných problémů bývá v neúplných rodinách s více dětmi.*“²⁴ Matka rozdělí práce mezi několik dětí, protože není v jejích silách,

---

²¹ Biddulph, S. *Proč jsou šťastné děti šťastné*, s. 94

²² Biddulph, S. *Proč jsou šťastné děti šťastné*, s. 95

²³ Nevoránek J. a Řehoř, A. *Kapitoly ze sociologie rodiny I*, s. 25

²⁴ Márová, Z. *Výchova dětí v neúplné rodině*, s. 30

zastat při plném úvazku veškerou práci sama. Má-li na starosti jen jedno dítě, nemívá tolik úkolů, aby je nezvládla, a proto aniž si uvědomí, že se dopouští chyby, všechno za dítě udělá. Z dítěte potom vyrůstá nesamostatný jedinec se sobeckými sklony. V neúplné rodině nemá dítě (zpravidla) na výběr, na koho se obrátit se svými problémy. Buď jedinému rodiči svěří vše nebo jenom něco. V zájmu vychovatele i dítěte však je, aby toho, co si dítě nechává pro sebe, bylo co nejméně. Jednou ze zásadních podmínek zdařilé výchovy je dovést dítě k pocitu zodpovědnosti, s nímž je třeba začít nejpozději při zahájení školní docházky. V některých neúplných rodinách přebírá většinu výchovných povinností za zaměstnaného rodiče babička nebo dědeček.

3. 2 Alternativní prostředí

Každé dítě od narození touží po rodičovské lásce. Mít rodiče, kteří ho mají rádi, věnují mu svůj čas a drží nad ním ochrannou ruku, to je sen všech dětí. Ty, které vyrůstají v rodině svých biologických rodičů ani nenapadne, že by tomu mohlo být jinak. Existují však i děti (a není jich málo), které z nejrůznějších důvodů o možnost zůstat s (biologickými) rodiči bez vlastního přičinění přijdou. Nemusí to však pro ně znamenat definitivní konec nadějí na to, že jednoho dne poznají mámu a tátu, kterým na něm záleží. Přesto značná část dětí toto štěstí nemá. *„Ročně je v České republice umístováno do ústavní výchovy více než čtyři tisíce dětí. Třetina z nich zde zůstává až do zletilosti.“*²⁵ Umístování dětí do náhradních rodin není žádnou novinkou moderní doby. *„K přijímání opuštěných dětí do nových (náhradních) rodin docházelo již odedávna. Byla to běžná praxe v mnoha kulturách.“*²⁶ Zatímco dříve měli rodiče možnost vybírat si dítě (adopce = vyvolit), dnes je tomu přesně naopak – vybírání jsou vhodní rodiče. K této radikální proměně došlo na základě Úmluvy o právech dítěte (která je pro náš stát závazná), v níž je uvedeno, že: *„Zájem dítěte má přednost před zájmem rodičů.“*²⁷ Náš právní řád užívá termín „náhradní rodinná péče“ (užívaný pro osvojení a pěstounskou péči), ale označení „náhradní“ se nejeví jako příliš šťastné. Toto slovo totiž bývá běžně užíváno ve významu méně dokonalé náhražky či něčeho nepravého, což v této souvislosti rozhodně neplatí. Náhradní rodičovství totiž podle vztahu k dítěti bývá nezcídlá přirozenější a dokonalejší než některá „matriková rodičovství“. Náhradní rodinná péče může být v našem státě realizována dvěma způsoby - osvojením (adopcí) a pěstounskou péčí:

---

²⁵ Doležalová J. *Profesionální rodiče*. Reflex, únor 2002

²⁶ Matějček, Z. *Osvojení a pěstounská péče*, s. 12

²⁷ Matějček, Z. *Osvojení a pěstounská péče*, s. 12

• **Osvojení (adopce)** - druh náhradní rodinné péče, při které přijímají manželé či jednotlivci za vlastní opuštěné dítě a mají k němu stejná práva, jako by byli jeho biologičtí rodiče. Osvojení je právně zakotveno v § 63 – § 73 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině ve znění pozdějších předpisů a osvojení nezrušitelné v § 74 – § 77 zákona o rodině. Zákon uvádí, že osvojení je možné za předpokladu, že bude plnit svoje společenské poslání a od toho je tu tzv. předadopční šetření. Pro nezrušitelné osvojení je stanovena minimální věková hranice osvojovaného dítěte 1 rok. Osvojit dítě může manželská dvojice, manžel nebo manželka rodiče dítěte i osamělá osoba. Při dnešním nedostatku dětí právně volných a fakticky vhodných k adopci mají osaměle žijící osoby (neprovdané ženy či svobodní muži) jen velmi malou šanci dítě do osvojení získat. Náš právní řád zná tři typy osvojení: osvojení 1. stupně (zrušitelné), osvojení 2. stupně (nezrušitelné) a mezinárodní osvojení.

• **Pěstounská péče** - náhradní rodinná výchova zajišťující hmotné zabezpečení dětem a přiměřenou odměnu těm, kteří se jich ujali. Pěstouni zastupují dítě v běžných záležitostech, v důležitých rozhodnutích potřebují souhlas zákonného zástupce dítěte (například cesta dítěte do zahraničí). Pěstounská péče je upravena v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (ustanovení o zprostředkování pěstounské péče, o zařízení pro výkon pěstounské péče), v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře ve znění pozdějších předpisů (dávky pěstounské péče), a v právních předpisech o sociálním zabezpečení (nemocenské a důchodové pojištění pěstounů). Osoba pěstouna musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte. Existují dva typy pěstounské péče – individuální a skupinová.

Individuální pěstounská péče

Probíhá v běžném rodinném prostředí, tj. s pěstounkou a pěstounem, kteří většinou mají své vlastní děti nebo již děti vychovali.

Skupinová pěstounská péče

Děje se v „zařízeních pro výkon pěstounské péče“, což jsou velké pěstounské rodiny, někdy i s vlastními dětmi pěstounů a dalšími 4–6 nebo více dětmi přijatými.

Mnoha lidem není lhostejný osud narozených dětí, které by jinak skončily v ústavní péči a podílejí se na projektech, které jsou založeny na dočasné péči v náhradním rodinném

prostředí. K nejznámějším patří **projekt Klokánek**, kde na jednoho dospělého připadají v rodině maximálně tři děti. V projektu pracují profesionální rodiny (v r. 2002 byly čtyři) a např. v období od září 2000 do prosince 2001 bylo do Klokánků přijato 130 dětí. Z nich se 59 po vyřešení rodinné situace vrátilo domů a 16 odešlo do trvalé náhradní rodiny.

Alternativní výchovné prostředí poskytuje náhradní výchovná péče a hostitelská péče.

- **Hostitelská péče** - tento pojem naše legislativa nezná. Hostitelská péče vychází ze snah umožnit dětem, které nejsou momentálně volné, alespoň krátkodobý pobyt v rodinách (například v období svátků, prázdnin nebo víkendů).
- **Náhradní výchovná péče** - péče o děti, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodině, nejčastěji formou ústavní péče (kojenecké ústavy, dětské domovy, výchovné ústavy).

Síť sociálních služeb v České republice však pamatuje také na případy, kdy dítě nebo dokonce celá rodina nemá možnost vyrůstat ve vlastním bytě nebo domě a jsou v tomto směru ve větší či menší míře odkázáni na pomoc státu. Výčet pomáhajících zařízení je ve skutečnosti širší než je uvedeno dále, ale v našem případě se jedná pouze o zařízení, která slouží k umístění (převážně opuštěných) dětí a neúplných rodin, resp. zařízení nabízejících pomoc rodičům dítěte s postižením.

- **Raná péče** (Early intervention)

Služba orientovaná na celou rodinu s dítětem raného věku, jehož vývoj je ohrožen vlivem zdravotního postižení či biologickými faktory nebo prostředím. Do služeb se promítají pedagogická, sociální a zdravotní opatření.

Cílem je vrátit nebo zachovat rodičům jejich kompetenci k výchově dítěte a k vytváření vhodných podmínek pro jeho vývoj.

- **Odlehčovací služby (Respite care)**

Pomoc rodinám, které celoročně pečují o dítě s postižením, ve zvládnutí péče za současného zachování ve společnosti běžných příležitostí pro rodiče (zaměstnání apod.). Služby jsou poskytovány zejména formou doprovodů dítěte do školy, péčí v domácím prostředí a také formou krátkodobých pobytů.

Cílem je umožnit rodičům chodit do zaměstnání, zapojit se do společenského života, odpočinout si od celoroční péče o dítě.

- **Zařízení pěstounské péče (Foster services)**

Služba je určena dětem bez rodinného zázemí (opuštěné děti, děti, které nemohou žít se svými rodiči z důvodu ohrožení týráním, zanedbáváním, děti, které jsou důvodů postižení, onemocnění či poruch chování apod. umisťovány krátkodobě či dlouhodobě do ústavní péče). Obsahem služby je poskytnutí rodinného zázemí a rodinné výchovy.

Cílem je umožnit opuštěným dětem žít v rodinném prostředí.

(zdroj: MPSV ČR)

3. 3 Dílčí závěr

V neúplné rodině je výchova dětí značně ztížená a jedním z úkolů osamělého rodiče je vést dítě k pocitu zodpovědnosti. K tomu je však nezbytně nutné, aby dítě mělo možnost občas udělat něco bez cizí pomoci. Relativně snazší pozice mají v neúplných rodinách s více dětmi, kde rodič rozděluje práci mezi více dětí a výchovné konflikty nebývají tak časté.

Nemalým problémem pro společnost jsou opuštěné děti. V naší zemi existují desítky státních zařízení i další soukromé projekty na pomoc neúplným rodinám i opuštěným dětem. Nejrozšířenější v naší zemi jsou dvě formy náhradní rodinné péče, a to osvojení (adopce) a pěstounská péče.

4. DÍTĚ NA PRVNÍM MÍSTĚ

4. 1 Dítě a vzor

Dítě přichází na svět s neuvěřitelnou schopností napodobovat, která mu napomáhá nejen k tomu, aby se dokázalo naučit všem základním dovednostem. Touha po napodobování se projevuje ale i jinak. Dítě pátrá po vzorech, které by mohlo vzít za své. *„Pro napodobování vzoru je dítě nejvíce nakloněné v prvních sedmi letech života, neboť v tomto věku je jedním velkým receptorem vnímání.“*²⁸ Vzor bližního přijímá všemi smysly a proto musí být konkrétně vnímatelný. Základním předpokladem k tomu, aby dítě vzor akceptovalo je, aby byl pro něj jednoznačný – jinak ho nemůže dokonale vnímat ani pochopit. Dítě totiž touží „uchopit“ pochopením, chce vnímat pocíťovatelné, viditelné i slyšitelné. Jednoznačnost vzoru se musí potvrdit opakováním. Jedině tak získává vzor formu, do které dítě vyrůstá a přizpůsobuje se jí. Vzor sám o sobě však dítěti k rozvíjení jeho možností nestačí. Musí se totiž samostatně pohybovat v prostoru vymezeném a chráněném rodiči a osvědčovat se v něm.

Účinným prostředkem k tomu, jak se dítě naučí ctít své rodiče, je právě vzor. Ačkoli vliv rodičovského vzoru není často jednotný ani jednoznačný v praxi je účinnější než jakákoli výchova. A to i přesto, že v průběhu vývoje dosti rychle slábne. Pokud dítě zjistí, že slova a příklad chování jsou v souladu, tato kombinace na něj působí pozitivně. *„Stále bychom měli dbát na to, že přizpůsobení mezi rodiči a dítětem se děje nikoliv jednostranně, ale oboustranně a že se přizpůsobení a vazba dítěte má pozvolna měnit v jeho odpoutání a prosazení.“*²⁹

Základní vzory společenských poměrů vyzoruje dítě od svých rodičů. Přitom ale není jen pasivním divákem. Všechna pozorování jsou pro něj současně zážitky. Tak prožívá dítě se svými rodiči pozitivní i negativní – jak milují, jak si vzájemně pomáhají, jak se hádají a usmířují, jak dělají kompromisy. Když dítě vidí, že i přes všechny výhrady vůči sobě i občasné neshody rodiče táhnou za jeden provaz a mají jeden ke druhému úctu, vštíplí si tento model chování.

Dítě však nemůže vnímat své rodiče stále jen pozitivně. A pokud rodiče na tuto skutečnost nejsou aspoň částečně připraveni, může být jejich rozčarování velké. K radikálnímu obratu dochází v pubertě, kdy přestává rodičovský vzor platit. I když to rodiče zlobí i trápí

---

²⁸ Prekopová, J. *Jak být dobrým rodičem*, s. 27

²⁹ Prekopová, J. *Malý tyran*, s. 135

a přemýšlí nad příčinou, naděje na to, že se jim podaří vrátit pohled dítěte „do starých kolejí“, je mizivá. Odborná literatura to řadí ke krizi puberty. Mladistvý má ovšem právo zpochybnit rodičovský vzor, vzepřít se mu a vytvořit si vlastní představu sám o sobě a o okolním světě. Moudří rodiče s tím dopředu počítají a v pravý čas otevírají dveře jiným vzorům mimo rodinný kruh.

Věřící rodina, pokud v tomto duchu dítě od malička vede, nemusí v této situaci žádnou jinou alternativu vymýšlet ani hledat, protože o Bohu dítě slyší již od útlého věku. Ostatní rodiče takový vzor musí „začít objevovat“. Pokud dítěti nepředloží včas vhodnou variantu v podobě mládežnického nebo sportovního klubu – kde mladistvý nachází nové vzory, na které se může orientovat – mohou být nemile překvapeni, pokud si dítě mezitím samo najde v nějaké partě vzor, který nabídne víc negativního než pozitivního.

Krátký pohled do minulosti

Kniha „Naše dítě“ byla v 70. a 80. letech na našem trhu prakticky jedinou literaturou, z níž se maminky mohly dozvědět vše potřebné nejen o výchově dítěte. V kapitole Příklad je nejlepší vychovatelský prostředek se mj. uvádí: „*Marně se dítěti jen káže a poroučí. Jakmile nevidí kladný příklad, nebo dokonce vidí, že kolem se provádí pravý opak, nic si z příkazu nevezme. Je to proto, že podmíněný reflex se nejlépe upevňuje, když ho vyvoláme více smysly, tedy nejen sluchem, ale např. i zrakem. Zrakový vjem je silnější než sluchový vjem. Proto se také nemá dítěti nic přikazovat, co předtím nevidělo jako vzor! Dítě získává od rodičů návyky a stereotypy. Nejde však jen o návyky zdravotní. Dítě citlivě vnímá, jak se rodiče zachovají v různých životních situacích, osvojuje si jejich postoj k životu, k práci, k lidem.*“³⁰

Zatímco s výše uvedenou citací lze prakticky bez výhrad souhlasit, o další pasáži už se totéž říct nedá. Některá jména vzorů z historie, už dnes vyvolávají úsměv na rtech: „*Ukazujte krásné příklady povahové pevnosti, statečnosti, lásky k lidem a věrnosti a pokrokovým idejím. Jsou takové v naší historii - Hus, Komenský, J. Fučík, J. Jabůrková - i ve světové historii - Lenin, hrdinové Mladé gardy, a jistě najdeme též kolem sebe vhodné příklady ušlechtilosti, lásky k lidem, nesobectví a oddanosti myšlence vytvořit lepší svět.*“³¹

---

³⁰ Klímová-Fügnerová, M. *Naše dítě*, s. 101

³¹ Klímová-Fügnerová, M. *Naše dítě*, s. 397

4. 2 Dítě a autorita vychovatele

Velmi důležitým rysem osobnosti vychovatele je jeho autorita. „*Je to přirozená převaha osobnosti vyspělejší a zralejší nad osobností teprve se tvořící - převaha, kterou dítě uznává a přijímá jako určitou oporu. Autorita rodičů představuje pro dítě pevný opěrný bod v nejistém, neznámém, nebezpečném světě.*“³² Autoritu si rodiče nezajistí tak, že se budou příkladně chovat jen v době od-do. Výchova je soustavný proces, na němž se mají podílet otec i matka, kteří většinou staví na svých vlastních zkušenostech, tzn. používají model, ve kterém byli sami vychováváni.

Autoritu nelze zaměňovat s disciplínou. Velitel na vojně může udržet disciplínu, ale jako autoritu ho podřízení vojáci vnímat nemusí. A podobné je to v rodině. Do jisté míry záleží na tom, pro který druh výchovy se rodiče rozhodnou. K těm nejčastějším typům patří: výchova autoritářská, protekční, rozmazlující, úzkostná, zanedbávající či zavrhuující. Rozmazlující a autoritářská výchova jsou dva extrémy téže výchovné linie, jejichž společným znakem je, že ani jedna nevede k výchově dítěte, které dokáže ctít autoritu. Velkým problémem je, když se sejdou rodiče oba vychovaní v autoritativním nebo rozmazlujícím modelu. „*V Evropě byla zprvu dominantní autoritářská výchova, která vyžadovala naprostou poslušnost, ale nerespektovala individuální potřeby dítěte. Po ní - jako protipól - přišel trend rozmazlující výchovy. Dítě vystupovalo v pozici krále, který může cokoli a dostane vše, co chce.*“³³

Rodiče mají nesnadný úkol: vštípit dítěti dvě složky, které nutně potřebuje – lásku a řád. Co se týče lásky, tu dostává dítě hned od narození, mnohem dřív než si ji dokáže zasloužit. Dítě je milováno navzdory všem svým nedostatkům. Tato láska bývá označována jako láska mateřská. Jinou podobu má otcovská láska, jejímž cílem uvádět dítě do řádu světa, klást nároky a vést k poznávání vlastních možností a mezí. Ve výchově by se měly oba principy – otcovská a mateřská láska – doplňovat a být v rovnováze. Absence jedné ze zmíněných složek by totiž sebou nesla určité následky. Buď by vedla k bezduchému drilu nebo k bezbřehé lásce. Cílem výchovy tedy není poslušné dítě, ale jedinec, který může vyslovit jakýkoli požadavek, i když ví, že ne vždy mu musí být vyhověno. Výchova má směřovat k tomu, aby z dítěte vyrostl člověk, který zvládne nejen životní nástrahy, ale i pozitivní emoce. Vyrovná se s porážkami i křivdami, dokáže nejen rozdávat, ale také přijímat, umí ovládat svůj strach i radovat se z úspěchů a je solidární s druhými.

---

³² Matějček, Z. *Po dobrém nebo po zlém*, s. 44

³³ Bauerová, M. *Autoritativní a autoritářská výchova* (seminář učitelů, Kolín), listopad 2003

Zatímco dříve převažovaly v ambulanci dětského psychologa i psychiatra děti úzkostné, obětní beránci a otloukánci, dnes vidíme prudký nárůst malých tyranů, dětí destruktivních, agresivních, citově chladných, egoistických, bezohledných a často imunních vůči všem výchovným zásahům a vlivům. (Bauerová, 2003) Příčinu takové razantní proměny chování dětí lze spatřovat mimo jiné i v přetechizovaném moderním stylu života, který sebou bohužel nese odklon od citové složky a narušuje sociální vztahy. Z jakých rodin nejčastěji vycházejí děti mající problémy s autoritou? Odborná literatura se shoduje na tom, že se ve většině případů jedná o děti, které se rodí lidem vzdělaným, v rodinách se staršími, bezproblémovými sourozenci; v rodinách spořádaných, lidem, kteří na svých pracovištích nemají problém udělat si pořádek. S potížemi se v ordinacích psychologů častěji objevují chlapci než dívky. Přitom je zajímavé, že intelekt dítěte nehraje příliš velkou roli. Dalšími zkoumáním bylo zjištěno, že takové problémy mívají ponejvíce jedináčci nebo děti jako jedináčci vychovávaní. Nejsilnější „vítr do plachet“ pro dítě, které má sklony být tyranem bývá zjištění, že v síle předčí svého rodiče. A z toho si vyvodí závěr, že když je silnější, nemůže očekávat u rodiče chráněné a bezpečné místo. Dítě má strach a vlastními zbraněmi si začne dokazovat svoji sílu. Aby z dítěte nevyrostl „malý tyran“, je třeba na jeho chování správně reagovat hned od začátku. Čím později rodiče začnou zasahovat, tím hůře. Dítě totiž s vynalézavostí sobě vlastní rozšiřuje svůj rejstřík, kterým rodiče systematicky ničí, tlačí do kouta a upevňuje svou moc. Děti vychované autoritativně se budou rodičů bát, děti z rozmazlujícího vztahu zase budou svými rodiči pohrdat. Oba typy se ke svým rodičům jednou zachovají krutě a ve stáří se o ně nepostarají. Tyranizující dítě celý život vyžaduje péči a běda tomu, kdo mu nevyhoví! A to třeba jen z nedostatku fyzických sil. Zhruba v polovině druhého roku života je možno na dítěti pozorovat projevy samostatného myšlení, které se projevují v jeho konkrétních reakcích a činech. Může ledacos nabízeného odmítnout a čím je aktivnější, tím více se střetává s rodičovskými zásahy a jejich vůlí. S rychle nabytou svobodou a nezávislostí se začíná ocitát na prahu prvních důležitých voleb mezi dobrým a zlým. A protože ještě ne vždy a při všech rozhodováních dokáže předem odhadnout, co je dobré a co ne, otec i matka by měli být dítěti nablízku, aby ho včas mohli usměrnit. Dítě se v tomto období může cítit jako vyhnáné z ráje, neboť až dosud dostalo takřka vše, na co si ukázalo, a to aniž si to mohlo nějak zasloužit. V rodinném prostředí by dítě mělo postupně dospět k poznání, že se světem vyjde lépe po dobrém než po zlém. (I když praxe dnešního světa mnohdy nasvědčuje úplnému opaku). Úkol rodičů je jasný – nedopustit, aby se z dítěte stal sobec či slaboch. Mají usilovat o to, aby z něj vyrostl nezávislý a sebejistý jedinec, který bude schopen ovládat sám sebe. Univerzální rady, jak na to a „nepsalít se“ neexistují. Situace,

ve kterých se rodiče ocitají, jim velí udržet správnou rovnováhu mezi řádem a láskou (ač to není vůbec lehké), umět povolovat, ale taky zakazovat. Dítě rodičům brzy odpustí, i když se je nějakou chvíli na ně zlobí. Klíč k úspěchu spočívá v odvaze říkat jasné NE, v riskování, že dojde k přechodné ztrátě sympatií dítěte a v neposlední řadě v odmítnutí role permanentně hodných rodičů. Pokud to rodiče dokážou, jsou na dobré cestě k zdravému vývoji dítěte. Dítě musí cítit hranice, jinak pociťuje úzkost. Každé dítě, které není pevně vedeno, rodiče zkouší a své meze a hranice vlastně hledá. Čím nerozhodněji rodiče jednají, ve snaze vidět u dítěte jen samou radost, tím obtížnější úkol dávají nevědomě dítěti. Tomu dá totiž velké úsilí, aby od nich vymezení tolik potřebných hranic vymohlo. „*Máme-li pochybnosti, buďme raději přísnější, nebojme se, že nás děti nebudou mít rády, nedolézejme za nimi, nechodme je odprošovat, nedělejme »kašpárky« jen proto, aby dítě zapomělo, jak se to mezi námi pokazilo.*“³⁴ Děti dokážou velmi dobře rozlišit, že se rodiče bojí a mohou tento postoj snadno zneužít tím, že si přestanou vážit nastavených hranic, které začnou vnímat jako nepevné a pokusí se o jejich posunutí či zdolání. Stanovení a hlídání určených hranic a rodičovská důslednost je během na dlouhou trať. Zadostiučiněním rodičům ale může být, že děti jednou neústupnost otce a matky ocení a budou jim za výchovu, která je dobře připravila na život, vděčné. Slabým rodičům však neodpouštějí. Velkou výchovnou chybou je citové vydírání dítěte. Tím, že řekneme např.: „Nedělej to, nebo tátovi pukne srdce“, činíme dítě zodpovědným za své zdraví, štěstí, život nebo stabilitu rodiny a přivádíme ho do úzkých. Může to mít dalekosáhlé následky a pokud se takováto tvrzení opakují častěji, dítě si snadno udělá logický závěr, že cokoli udělá bez našeho vědomí a souhlasu, bude mít tragické následky.

Už dvouleté dítě musí dostat čas na to, aby je afekt přešel a umožnit mu tak poznání, že rodiče se z jeho stavu nezhroutí. Rozhodně není dobré jeho zlobu či zklamání konejšit podobně jako u miminka. Pokud občas přijde u dítěte afekt, ještě není důvod se tím znepokojoval. Znepokojení by mělo nastat spíše tehdy, pokud naše dítě nikdy nezlobí ani se nevzteká, protože mu hrozí, že nikdy nedospěje. „*Když dítěti nedovolíme, aby dávalo najevo své postoje, pokud ho zlomíme autoritativní výchovou k bezpodmínečné poslušnosti, vyrostे z něj nudný, nesympatický a příliš konformní člověk, se kterým bude každý orat a vláčet, takže nikdy nedosáhne na to, po čem opravdu touží, vždycky uhne, ale bude protivný a nespokojený, bude mu scházet pocit vlastní identity a právě, proto mu budou chybět láska a sympatie okolí. Ale stejně nespokojený a nešťastný jedinec vyrostе z dítěte, kterému*

---

³⁴ Bauerová, M. *Autoritativní a autoritářská výchova.* (seminář učitelů, Kolín) listopad 2003

dovolíme vše.“³⁵ Dlouhotrvající diskuze s dětmi, které vedeme jen kvůli tomu, aby dítě naše rozhodnutí pochopilo a aby ho schválilo, k upevnění autority nevedou. Dítě naše argumenty stejně většinou nepochopí, popřípadě nepřijme. To však nevadí – důležité je, že jsme vynesli jednoznačné rozhodnutí, kterému se dítě podvolí. Pokusit se vysvětlit své důvody má význam nejvýše dvakrát, potom je lépe říct: „Bude to tak, jak říkám, a dost!“ Dítě si prožije vztek, zklamání, nezdár i neúspěch a po chvíli se uklidní. Pokud chtějí rodiče u dítěte získat „kladné body“, mohou se svěřit dítěti s tím, že obdobné zklamání kdysi prožili sami. – Jak moc se tenkrát zlobili třeba na své rodiče, když je po nemoci nutili vzít si na podzim ven čepici na hlavu ačkoli ji v té době ještě nikdo z kamarádů nenosil. Jinak řečeno: dejte dítěti najevo, že mu rozumíte, chápete jeho rozhořčení, ale ubezpečte ho zároveň v tom, že v životě to tak zkrátka chodí.

---

³⁵ Bauerová, M. *Autoritativní a autoritářská výchova* (seminář učitelů, Kolín) listopad 2003

4.3 Čas pro dítě, čas pro rodinu

Na každém kroku slyšíme, že dnešní doba je uspěchaná. Říká se, že čas jsou peníze. V případě vztahu rodič-dítě to tak docela neplatí. Peníze totiž nikdy nemohou být plnohodnotnou náhradou za čas, který dítě touží strávit se svými rodiči. Být rodičem je náročný úkol, který vyžaduje stálou přítomnost, stálé pouto s dítětem a stálou péči o ně. Dítě se potřebuje dělit o své každodenní radosti i strasti. Otec ani matka by čas, kdy se jim dítě chce s něčím svěřit, neměli předem vymezovat. Už proto, že málokteré dítě dokáže říct to podstatné hned na začátku. Většinou teprve ve chvíli, kdy dítě pocítí atmosféru porozumění, svěří se svému rodiči s tím, co ho nejvíc tížilo. Každý den mají rodiče možnost touto cestou něco ukládat do jakéhosi „trezoru vzpomínek“, z něhož bude dítě čerpat celý pozdější život. Největším darem, který mohou rodiče svým dětem dát, je věnovat jim každý den trochu svého času. Od chvíle, kdy dítě přijde na svět potřebuje, aby se mu rodiče věnovali. Věnovaný čas je fenomén, který nelze ničím nahradit ani vyvážit. Zatímco matka (po dobu, kdy zůstává s dítětem doma) bere jako samozřejmé, že se svým potomkem tráví velkou část dne a citové pouto zůstává silné i poté, co nastoupí do zaměstnání, otcova profese v mnoha případech vyžaduje, aby se práci věnoval opravdu intenzivně. A tak je pro něho jedním z největších problémů, kde vzít na dítě čas. Spousta zaměstnaných otců jej pro své potomky bohužel nemá.

Čas pro dítě se nedá „nastřádat“ a věnovat mu ho jednorázově. Jen skutečně těžko může otec dítěti vynahradit celotýdenní nebo dokonce měsíční nepřítomnost jedním společným víkendem, a každodenní nepřítomnost během celého roku společně strávenou dovolenou. Otcovství vyžaduje věnovat dítěti přece jen o dost víc. Aspoň trochu času systematicky – pokud možno každý den.

Problémem mnoha mužů je také jejich trvalá únava, vyvolaná životem v neustálém stresu. Po práci touží především po odpočinku, a proto je jim někdy zatěžko věnovat trochu pozornosti a času vlastním potomkům. Často pro sebe vyžadují po práci klid a ticho a přizpůsobují atmosféru domova vlastním potřebám. Přitom právě rozhovor s dítětem může být pro otce velkou radostí, ale chce to zaměřit pozornost na ně a na jeho způsob vnímání, prožívání a myšlení. *„Trávit každý den určitý čas se svým potomkem nemusí být pro otce jen velkou zátěží, pokud se dokáže vnitřně uvolnit, přizpůsobit se jeho situaci a přiblížit se mu. Pro mnohé muže, kteří dovedou s dítětem navázat kontakt, se čas s ním strávený stává skutečnou životní radostí a odpočinkem. Každodenní čas strávený s dětmi v atmosféře*

uvolnění a svobody je jedním z nejdůležitějších kritérií zralého otcovství a zároveň jeho nejkrásnějším darem. „³⁶

Už byla vyzdvížena důležitost toho, aby si každý z rodičů dokázal najít na své dítě čas. To však samo o sobě ještě nestačí. Stejně tak je zapotřebí, aby si čas pro sebe udělala celá rodina. I když rodina společně usedá k denním jídlům, diskutuje u krbu nebo třeba popíjí čaj o páté, pro rodinnou soudržnost je dobré udělat aspoň jednou za měsíc ještě něco víc. Ideální je, pokud se podaří naplánovat jeden volný den, který stráví rodina pohromadě. O takový den by se rodina neměla s nikým dělit. Je možné vyrazit třeba na výlet. A pokud to rodiče s představou nenechat se v tento den opravdu ničím a nikým rušit myslí opravdu vážně, měli by zároveň najít odvahu vypnout svůj mobilní telefon. Skutečně jen tak „málo“ stačí k tomu, aby rodina prožila nezapomenutelný den. Na společně prožité chvíle celé rodiny děti i po letech rády vzpomínají.

---

³⁶ Augustyn, J. *Být otcem*, s. 142

4. 4 Odměny a tresty

Je mnoho faktorů a prostředků, které na dítě v každém prostředí – a tím více rodinném – působí. Těmi, o kterých dosud ve větší míře nebyla řeč, jsou odměny a tresty, tedy základní výchovné prostředky. Musí trest být? Většina odborníků se shoduje na tom, že bohužel ano. Důvod je zřejmý. Děti vyrostou do ještě organizovanější společnosti, která požaduje proto ještě přísnější pravidla a zákony. Dítě má nejdříve pocit, že je vším, všechno může beztrestně provádět a že se všechno točí kolem něj. Když poprvé „narazí“, dojde mu, že to tak není. V rodinném prostředí se má dítě naučit správnému chování a nezbytným předpokladem k tomu je, aby se naučilo poznávat hranice svého jednání. S tím jde ruku v ruce to, že pokud dítě stanovená pravidla přestoupí, rodiče je výchovně usměrní. Pokud se tak nestane, dítě jde do života s velkým handicapem, jehož odstranění bývá velmi problematické. Tresty a odměny pomáhají oběma rodičům vést dítě ke stanovenému výchovnému cíli.

Je třeba zmínit, že důležitým aspektem vnitřního prožitku trestu není to, co je vidět navenek – tedy samotný akt trestání, ale zejména to, co dítě jako trest prožívá. (Matějček, 1989) „*Trestem je nepříjemný, tísnivý, zahanbující, ponižující pocit, jakého se jedinec chce co nejdříve zbavit a kterému by se příště rozhodně měl vyhnout.*“³⁷ Naštěstí dochází nezřídka k situacím (a doufejme, že je jich většina), že se shodě blíží to, co za trest považuje vychovatel a to, co dítě stejným způsobem vnímá. Ale tyto dvě stránky se nemusí pokaždé zcela zřetelně překrývat.

Slovník spisovného jazyka českého uvádí tuto definici trestu: „*Odplata za provinění postihující provinilce zpravidla nějakou újmou.*“³⁸

Trest má trojí význam:

- Má napravit škodu vzniklou špatným chováním dítěte. Dítě má spravit, co z neopatrnosti rozbilo, pokud je to aspoň trochu v jeho moci.
- Trest má mít odstrašující význam a má vést k tomu, aby se podobné jednání neopakovalo.
- Trest má z viníka sejmut pocit viny, což je nejdůležitější složka trestu. „Provinění“ znamená určité odcizení, nejistotu ve vztahu mezi dítětem a tím, vůči němuž se provinilo. Trest, který dítě postihuje, má tuto vinu smýt. Účelem trestu není hříšníka potopit, ale vytáhnout. Nástrojem k tomu je odpuštění. (Matějček, 1989). Trest může špatné chování jen

---

³⁷ Matějček, Z. *Rodiče a děti*, s. 184

³⁸ Havránek, B. et al. *Slovník spisovného jazyka českého*, 6. díl, s. 208

zastavit. Naproti tomu odměna buduje v dítěti to správné. Jestliže však vždycky přijde trest bez naučení alternativního způsobu chování, dítě se sice naučí něco nedělat, ale to ještě neznamená, že se tím automaticky naučí dělat co je správné. Teprve když dítě vidí a chápe to správné, může se příště nevhodnému způsobu chování vyhnout.

Ve výchově dítě je třeba vsadit na důslednost. Ta přináší dítěti pocit jistoty, který je jedním ze základních kamenů při budování dětské osobnosti. Jestliže se všichni, kteří jsou s ním v bezprostředním denním styku, chovají k němu ve stejných situacích vždycky tímž způsobem, stává se mu svět kolem brzy srozumitelným, jasným - vyzná se s ním. Ví, co smí a co ne, co musí i co může – jinak řečeno: pozná, co od lidí kolem sebe může čekat. Pak se naučí rychle znát hranice své svobody, tak aby neohrožovalo svobodu druhých. Má-li být výchovná důslednost účinná, musí být hranice svobody dostatečně široké, aby se v nich dítěti dobře pohybovalo. Na tomto místě je třeba uvést, že důslednost není totožná s přísností. *„Vyžaduje-li rodič striktně, aby se dítě zcela podřizovalo jeho vůli, zabraňuje rozvoji jeho myšlení, rozhodování a samostatnosti.“*³⁹

Život je složitý a do značné míry to platí i o volbě výchovných prostředků. Mají-li být tresty a odměny účinné, je nutno s nimi zacházet uvážlivě, což však není možné bez vřelého citového vztahu k dítěti. Mezi pedagogy koluje stará pravda, že dobře může potrestat dítě jedině ten, kdo je má rád. Jako výchovně nevhodné se jeví, když dítě dostává trest za něco, za co nemůže. Stejně tak není správné, když je chváleno či odměňováno za to, co se stalo náhodou. (Matějček, 1989) Neúmyslná neposlušnost nemá být důvodem k fyzickému trestu. *„Toto chování je vlastně jakýmsi mechanismem, kterým je nezralá mysl chráněna před úzkostmi a napětím dospělých. Nebuďte proto na ně zlí a jemně jim vysvětlete, jak by se měli správně zachovat. Teprve v případě, že nebudou reagovat na vaše trpělivě vysvětlované příkazy, je třeba provést jasná opatření.“*⁴⁰

Tresty nelze používat univerzálně a co platí na jedno dítě, s druhým třeba ani nehne. Na někoho stačí zvednout obočí, s jiným nepohne ani fyzický trest. Ze všeho nejdůležitější proto je poznat osobnost dítěte. Toto poznání je základem pro stanovení účinného trestu, který k dobré výchově patří. V opačném případě by se mohlo stát, že se trest mine účinkem. Výstižnou ukázkou toho, jak dítě může vnímat trest, je výpověď jedné 13leté dívky, která dokonce své chování usměrňovala tak, aby trest dostala: *„Můj nejoblíbenější trest už dlouho nedostávám. Dříve jsem dostávala tresty jako třeba zákaz sledování televize, žádné vodění*

---

³⁹ Matějček, Z. *Rodiče a děti*, s. 192

⁴⁰ Dobson, J. *Dětský vzdor*, str. 22

přátel domů nebo domácí vězení. A právě domácí vězení jsem měla nejradši. Jelikož ráda bývám sama, nebylo pro mne domácí vězení trestem ani za pěkného počasí. Stačilo nazlobit mámu nebo si neuklízet a domácí vězení bylo tady. Dokonce když jsem byla sama doma, nemusela jsem uklízet. Někdy trvalo mé domácí vězení několik hodin, někdy až týden. Většinou mě nikdo nemusel ani onen trest dávat. Zůstávala jsem doma sama.“⁴¹

S trochou nadsázky by se dalo tvrdit, že pokrok, kterým v současné době prochází celá lidská společnost, se dotkl i odměn a trestů. Také repertoár prohrěšků se postupem času mění. V jednom rozhovoru jsem se dočetl, jak to bylo s tresty v jedné rodině jen několik let po skončení 2. světové války. Když dva bratři donesli v žákovské knížce poznámku, že uhonili zajíce k smrti, otec je pouze pokáral a pak to dával k lepšímu mezi známými. Podstatně hůř otec nesl, když synové způsobili nějakou škodu - např. rozbili okno. Nerad totiž vynakládal finance na něco, co už existovalo a dobře fungovalo. Stejně tak nesnášel lež či neposlušnost. Většinu trestů prý dotyčný „schytl“ za odmlouvání. Když se otec pídil po tom, proč donesl ze školy např. trojku a on se začal vymlouvat na neschopného učitele nebo na obtížné učivo, otce to pořádně nazlobilo, vytáhl pásek a synovi nařezal. Jiná respondentka zase vzpomínala na nádhernou bonboniéru ve tvaru srdce ozdobenou jako dort, kterou dostala maminka k narozeninám. Uvnitř byla dvě patra a měla tvar srdce. Hrozně jí lákalo podívat se dovnitř. Několikrát odolala, ale jednou když byla celá rodina na poli a ona zůstala sama doma, využila situace. Představa, jak krásné bonbóny musí být v tak krásné bonboniéře byla tak silná, že jí podlehla a jeden bonbón strčila do pusy. Vtom uslyšela vrznutí dveří – vracel se strýc. Ztuhla a v očích se jí zračila taková hrůza, že strýc hned vytušil nějakou neplechu. „Hříšnice“ nebyla schopná vydat ze sebe ani hlásku. Když strýc zjistil, co se stalo, zlobil se, ale po trestu nesáhl, stejně jako maminka. Ochromující pocit strachu, kdy respondentka věděla, že dělá něco, co nemá, v ní zůstal i po letech.

Z těchto historek je zřejmé, že ne vždy je při výchově nejúčinnější fyzický trest. Mnohdy působí výchovně už samotný pocit, že člověk dělá něco nekalého a následné výčitky svědomí.

Abychom nemluvili jen o trestech, obraťme svoji pozornost na opačnou stranu. „*Odměnou nemusí být vždycky to, co rodič za odměnu pokládá, ale to, co jako odměnu prožívá dítě. Příjemný, povznášející prožitek uspokojení nad dílem, které bylo dobře přijato těmi, na kterých mu záleží; pocit uspokojení, že ho má někdo rád a že se může těšit z jejich přízně. Příjemný pocit si člověk touží uchovat a v budoucnosti častěji zopakovat.*“⁴²

---

⁴¹ Rodinný život, 2/2004, str. 7

⁴² Matějček, Z. *Rodiče a děti*, s. 184

Abychom nehovořili v příliš teoretické rovině, podívejme se, jak v jedné anketě⁴³ na 1. stupni ZŠ, žáci odpovídali na otázku: Jaká odměna tě dokáže motivovat?

- *Když mi někdo s něčím pomůže.* (hoch, 14 let)
- *Jsem ráda, když mě někdo pochválí, když se mi něco povede.* (děvče, 13 let)
- *Záleží na tom, k čemu ale většinou asi uznání.* (děvče, 13 let)
- *Nějaká neobvyklá věc nebo peníze, ale může to být i nějaká kniha.* (hoch, 14 let)
- *Pochválení za snahu, protože se pak snažím víc a celý den.* (děvče, 13 let)

Zajímavé odpovědi se v téže anketě zrodily také u otázky: Jaký trest nemám rád a proč?

- *Já nemám ráda, když na mě rodiče křičí nebo když mě srovnávají s mým starším a chytřejším bráchou. Jinak bych byla nerada, kdyby mě rodiče bili.* (děvče, 12 let)
- *Žádný, protože jsem žádný nedostala.* (děvče, 12 let)
- *Já nemám ráda, když mi rodiče nadávají nebo něco vyčítají; vždy se potom rozbřečím a jsem na ně naštvaná.* (děvče, 13 let)
- *Zákaz karet Pán prstenů, zákaz televize, zákaz počítače, zarach od kámošů.* (hoch, 13 let)
- *Nemám ráda zákaz dívání na televizi. Většinou to nevydržím.* (děvče, 13 let)

A do třetice anketní pohled do světa teenagerů. Tentokrát dotaz: Jaký trest bys snesl?

- *Úklid pokoje.* (hoch, 13 let)
- *Přijatelný, např. vyhubování.* (hoch, 13 let)
- *Týden zakázaný počítač, klečení zády k televizi.* (děvče, 12 let)
- *Zákaz televize, umývání nádobí.* (děvče, 13 let)
- *Pokud nějaký dostanu, tak psát např. dvacetkrát co nemám dělat.* (děvče, 13 let)
- *Domácí vězení.* (děvče, 12 let)
- *Jít za dveře.* (hoch, 12 let)

Výmluvnější důkaz o tom, že představy o „nejlepších odměnách“ i nejméně snesitelných trestech jsou skutečně velice pestré, snad ani nelze podat.

---

⁴³ Rodinný život 2/2004, s. 7-8

4. 5 Dílčí závěr

Dítě se rodí s velkou schopností napodobovat. Touha po hledání vzoru se nejmórazněji projevuje během prvních sedmi let života. K tomu, aby dítě vzor akceptovalo, potřebuje, aby byl jednoznačný, jinak ho nemůže dobře vnímat ani pochopit. Důležitým rysem osobnosti vychovatele je jeho autorita, kterou dítě uznává a přijímá jako oporu. Rodičovská autorita znamená z dětského pohledu pevný bod v neznámém a nebezpečném světě. Bez vymezení hranic, které dítěti stanovují, co může a co nikoli, by dítě pociťovalo úzkost. Pokud žádné meze necítí, začíná rodiče zkoušet a snaží se nějaké hranice najít. Dítě potřebuje sdílet své denní radosti i starosti. Čas pro dítě není možné „nastrádat“ a věnovat ho jednorázově. V rodinném prostředí se má dítě naučit správnému chování a prostředkem k jeho poznání mohou být odměny a tresty. Tyto základní výchovné prostředky pomáhají dítě usměřňovat a vést ke stanovenému výchovnému cíli. Trest závadové konání jedince zastavuje, odměna motivuje k pozitivnímu jednání. Výchovněji než trest může působit už samotný pocit, že člověk dělá něco nekalého a následné výčitky svědomí.

Závěr

V mé bakalářské práci jsou shrnuty a vyhodnoceny poznatky, ke kterým jsem dospěl při studiu a zpracovávání zvoleného tématu – úloha rodinného prostředí ve výchově dítěte. Studium odborné literatury, která se zaměřuje na problematiku rodiny a rodinného prostředí, jsem nashromáždil množství informací, které bylo zapotřebí vytřídit. Ačkoli některé prameny jsou staršího data vydání, snažil jsem se nevyřazovat je jen kvůli tomu, ale hledal jsem pasáže s nadčasovými závěry.

Cílem této práce bylo nalézt význam rodinného prostředí ve výchově dítěte.

Jak vyplývá především z prvních dvou kapitol této práce, klíčovou úlohu v rodině plní nejen otec a matka, ale i děti a prarodiče, kteří spoluvytvářejí rodinnou atmosféru. Ta výraznou měrou ovlivňuje psychický vývoj dítěte a harmonii samotného výchovného procesu. Rodinné prostředí může dobře plnit svoji funkci jedině tehdy, když žádná z jeho složek (materiální, psychické a kulturní podmínky) není výrazněji deformována. V harmonickém prostředí má výchova radostný a optimistický ráz, kdežto v prostředí narušeném vede k depresivním a pesimistickým náladám.

V prostředí rodiny je možno dítěti zajistit stabilitu a kontinuitu, tedy prvky pro výchovu nesmírně důležité. Zásadní vliv na vývoj dítěte přináší pocit bezpečí, jehož má být rodina strůjcem. Osobní příklad rodičů je pro dítě nejnázornější školou jednání.

Hledal jsem také odpověď na otázku, do jaké míry lze nahradit roli matky a otce. Dospěl jsem k závěru, že vzhledem k odlišnosti obou rodičů po fyzické i duševní stránce a jejich vlivu a významu na výchovu jedince je snaha, aby jeden z rodičů plně nahradil druhého velmi problematická.

Domnívám se, že cíl práce se mi podařilo naplnit.

V příloze je možno seznámit se s dotazníkem a vyhodnocením dotazníků, které mapovaly názory otců a matek na problematiku rodinného prostředí a s ním souvisejícími otázkami. Dotazník byl pořízen s cílem doplnit teoretickou platformu práce o praktický vklad.

Resumé

Ve své bakalářské práci jsem se zabýval úlohou rodinného prostředí ve výchově dítěte.

V první kapitole nazvané **PODMÍNKY RODINNÉHO PROSTŘEDÍ** jsem se zabýval materiálními, psychologickými a kulturními podmínky, které působí ve vzájemné interakci a jsou mezi sebou provázány. Všechny tři složky mají svůj význam a žádnou z nich nelze považovat za méněcennou nebo druhořadou.

Kapitola **RODIČE A TI DALŠÍ** je v pořadí druhou a postihuje vývoj dítěte v rodině, ovlivněný přístupem k matce a k otci, jejichž láska k dítěti je založena na odlišných parametrech. Dítě potřebuje mít jistotu, že rodiče jsou ve výchově za jedno. Úkol otce spočívá především v uvedení dítěte do života, v předání úcty k hodnotám a také v tom, že je vzorem při řešení obtížných situací. Matka má dítě zahrnovat laskavostí a interakce s ní má v dítěti posilovat vývoj v oblasti sociálních a mezilidských vztahů.

Není-li dítě jedináček, nezanedbatelný vliv na atmosféru rodinného prostředí mají jeho sourozenci, kteří jsou pro dítě prvním kolektivem a společně prožívají chvíle vítězství i zklamání. Významnou měrou mohou do vývoje dítěte zasahovat také prarodiče. Pokud nemá být jejich výchovný vliv na dítě kontraproduktivní, je žádoucí, aby se s nimi rodiče dohodli na výchovných praktikách. V opačném případě by se dítě mohlo ocitnout v obtížné pozici.

Kapitola třetí **RODINA TROCHU JINAK** se zabývá značně ztíženou výchovnou rolí neúplné rodiny, v níž je jedním z hlavních úkolů osamělého rodiče vést dítě k zodpovědnosti. Relativně jednodušší pozici mají neúplné rodiny s více dětmi, kde rodič rozdělí práci mezi více dětí a výchovné konflikty nebývají tak časté.

V České republice existují desítky státních zařízení i soukromé projekty na pomoc opuštěným dětem i neúplným rodinám. Nejrozšířenější v naší zemi jsou dvě formy náhradní rodinné péče, a to osvojení (adopce) a pěstounská péče.

Poslední čtvrtá kapitola **DÍTĚ NA PRVNÍM MÍSTĚ** řeší skutečnost, že lidský jedinec přichází na svět s velkou schopností napodobovat, která se nejvíce projevuje do sedmého roku života. Předpokladem k tomu, aby dítě mohlo vzor dobře vnímat a pochopit je, aby byl pro něj jednoznačný. Důležitým rysem osobnosti vychovatele je jeho autorita, kterou dítě uznává a přijímá jako oporu. Tou je zčásti i rodičovská autorita, která znamená v dětských očích jistý bod v neznámém světě. Úkolem autority je vymezit takové hranice, které dítě usměrní v tom, co může a co nikoli. Dítě potřebuje, aby mu rodiče věnovali část svého času, aby se mohlo svěřit se svými radostmi i starostmi.

V rodinném prostředí se má dítě naučit správnému chování a jedním z vodítek k tomuto cíli mohou být odměny a tresty. Tyto základní výchovné prostředky pomáhají dítě usměrňovat a vést ke stanovenému výchovnému cíli. Někdy ještě výrazněji a mnohem výchovněji než samotný trest, působí na dítě už samotný pocit, že dělá něco nedobrého, který provázejí výčitky svědomí.

V závěru jsem shrnul zjištěné poznatky a informace své práce.

Anotace

Téma

Úloha rodinného prostředí ve výchově dítěte

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Institut mezioborových studií Brno. Brno 2005

Anotace

Ve své bakalářské práci se zabývám úlohou rodinného prostředí ve výchově dítěte. Mým cílem bylo nalezení významu rodinného prostředí ve výchově dítěte, zamyšlení se nad rolí všech osob, které jsou součástí rodinného prostředí a popis podmínek, souvisejících s tímto prostředím.

Klíčová slova

Rodina – matka – otec – dítě – rodinné prostředí – rodinná atmosféra – výchova – autorita – odměna – trest.

Topic

The role of family environment in children upbringing

Annotation

In my bachelor pursuit I go in for the role of family environment in children upbringing. My aim was to find the value of the role of family environment in children upbringing, thinking over the roles of all people who are parts of family environment and description of specifications bearing on the environment.

Key words

Family – mother – father – child – family environment – family atmosphere – upbringing – authority – reward – punishment.

Použitá literatura

- AUGUSTYN, J. *Být otcem*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2004
- BAUEROVÁ, L. *Autoritativní a autoritářská výchova* (seminář učitelů nedělních škol). Kolín, 1. 11. 2003
- BENNETTOVI, S. a R. *365 zábavných činností bez televize*. Praha: Portál, 2000
- BIDDULPH, S. *Proč jsou šťastné děti šťastné*. Praha: Portál, 1997
- CAMPBELL, R. *Potřebuji tvou lásku*. Praha: Návrat, 1992
- ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí*. Brno: Doplněk, 2000
- DOBSON, J. *Dětský vzdor*. Praha: Návrat domů, 1995
- DOBSON, J. *Zdravá rodina*. Brno: Nová naděje, 1997
- FAENSENOVÁ, B. *První léta s dvojčaty*. Praha: Vyšehrad, 1978
- GAVORA, P. *Výzkumné metody v pedagogice*. Brno: Paido, 1996
- HAVRÁNEK, B. et al. *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia, 1989
- CHVÁTALOVÁ, H. *Malá povzbuzení pro mámy a táty*. Praha: Portál, 2004
- KLABOUC, J. et al. *Encyklopedie moderní ženy*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964
- KLÍMOVÁ-FÜGNEROVÁ, M. *Naše dítě*. Praha: Avicenum, 1971
- KOHOUTEK, R. *Rodinné prostředí*. Brno: Pedagogický ústav města Brna, 1989
- LISÁ, L. a KŇOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicenum, 1986
- MÁDROVÁ, E. *Zkuste být dítětem*. Praha: Portál, 1998
- MÁROVÁ, Z. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha: SPN, 1975
- MATĚJČEK, Z. et al. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 1994
- MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1996
- MATĚJČEK, Z. et al. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002
- MATĚJČEK, Z. *Po dobrém nebo po zlém?* Praha: Portál, 1994
- MATĚJČEK, Z. *Psychologické eseje*. Praha: Karolinum, 2004
- MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1989
- MAZÁNKOVÁ et al. *Sociologie rodiny II*. Brno: IMS, 2004
- NEVORÁNEK J. a ŘEHOŘ, A. *Kapitoly ze sociologie rodiny I*. Brno: IMS, 2004
- PREKOPOVÁ, J. a SCHWEIZEROVÁ, CH. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*. Praha: Portál, 2003
- PREKOPOVÁ, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha: Grada, 2001
- PREKOPOVÁ, J. *Když dítě nechce spát*. Praha: Portál, 1997
- PREKOPOVÁ, J. *Malý tyran*. Praha: Portál, 1993
- Reflex (časopis), číslo ze dne 28. 2. 2002
- Rodinný život (časopis) č. 1 a 2/2004. Olomouc: Centrum pro rodinný život, 2004
- ROZINAJOVÁ, H. *Pedagogika pre rodičov*. Martin: Osveta, 1988
- STŘELEČEK, S. et al. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992
- TEYSCHL, O. a BRUNECKÝ, Z. *Duševní vývoj a výchova dítěte*. Praha: Orbis, 1964
- WARNER, P. *Jak lépe využít čas strávený s dětmi*. Praha: Portál, 2004
- WILSON, J. *Diskuse o významu rodiny*, Praha: Rodinné hodnoty, 1994
- soubor vyplněných dotazníků v počtu 65ks, Brno, září 2005

Příloha I - dotazník

Obracím se na Vás se žádostí o vyplnění následujícího dotazníku, který mi bude sloužit jako jeden z podkladů pro zpracování bakalářské práce na téma: „Úloha rodinného prostředí při výchově dítěte“.

Předkládám Vám několik otázek a prosím o pravdivé odpovědi na ně. **Anketa je anonymní a data nebudou zneužita k jiným účelům.** V případech, kde Vám žádná z nabízených variant nebude vyhovovat, můžete použít variantu vlastní, a to i tam, kde to nepředpokládám.

Prosím, abyste vyplnili všechny otázky a dotazník mi vrátili **nejpozději 10. září 2005**, protože jedině tak ho budu moci včas zpracovat.

Za pochopení a spolupráci děkuji

Pavel Šoba

1. Co si představujete pod pojmem »rodinné prostředí«?

- a) atmosféra, kterou rodina vytváří
- b) prostory, které má rodina k dispozici k životu
- c) socioekonomické podmínky

2. V kolika letech má mít dítě možnost uspořádat (upravit) si dětský pokoj podle vlastních představ?

Prosím doplňte: .....

3. V případě, že to podmínky umožňují, je lepší když každé dítě má svůj pokoj (u větších rodin příp. rozdělení po dvou na pokoj) nebo je lépe nechat děti pohromadě v jednom pokoji?

- a) rozdělení do pokojů
- b) pohromadě v jednom pokoji

4. Jak je podle vás optimální výše měsíčního kapesného pro dítě:

- a) 6-7 let: .....
- b) 8-10 let .....
- c) 11-14 let .....
- d) 15-17 let .....

5. Vyberte 3 položky, které jsou pro utužování rodiny nejdůležitější:

- a) společné jídlo u stolu (ve všední dny večeře, o víkendech i obědy, příp. snídaně)
- b) rozdělení domácích prací mezi děti (ty, které zvládnou) a rodiče
- c) společná dovolená či výlety
- d) společná zasednutí a řešení každodenních problémů
- e) nikdo nesmí mít tzv. 13. komnatu
- f) stanovení a dodržování dohodnutého denního režimu
- g) společná rodinná kasa
- h) dostačující finanční příjem rodiny (kdy není třeba obracet každou korunu)

i) jiné (DOPLŇTE!): .....

6. Při výchově dítěte jsou nejúčinnější fyzické tresty

- a) ano, vždy
- b) ne
- c) občas

7. Jaké tresty nejčastěji používáte? (Prosím uveďte max. 3): .....

.....

8. Co je pro Vaše dítě největší odměna? .....

9. Domácí práce (nádobí, utírání prachu, vysávání apod.) **jsou pro Vaše děti:**

- a) běžné a povinné domácí činnosti
- b) vhodné tresty, udělované rodiči
- c) výjimečně konané činnosti
- d) příležitostí k výtěžku („domácí brigáda“)

10. Zvolte nejobvyklejší variantu pro vaši rodinu:

- a) otec trestá, matka chválí
- b) matka trestá, otec chválí
- c) rodiče trestají, babička+dědeček chválí a chlácholí
- d) otec i matka trestají i chválí

11. Jaká je podle Vás nejvýhodnější kombinace pohlaví v rodině?

- a) jen dívky
- b) jen chlapci
- c) nejstarší dívka
- d) nejstarší chlapec

12. Jaké dítě má podle Vašeho názoru nejvýhodnější pozici?

- a) nejstarší
- b) prostřední
- c) nejmladší

13. Jaký je podle Vás optimální věkový rozdíl mezi dětmi?

- a) 1-2 roky
- b) 3 roky
- c) 4-5 let
- d) 6 a více

14. Do kolika měsíců či let věku dítěte je pro dítě prospěšné, je-li matka v domácnosti?

- a) 0-6 měsíců
- b) 7 měsíců - 4 roky
- c) 5-7 roků
- d) 8 let a více

15. Když má dítě dostat trest:

- a) musí vědět za co
- b) musí aspoň tušit za co
- c) stačí když vědí rodiče za co je dítě trestáno

16. Když dítě provede něco, za co zaslouží trest, pro co se rozhodnete?

- a) potrestáme ho hned
- b) rozmyslím si trest a uložím ho s chladnou hlavou
- c) když se to přihodí opakovaně, přijde trest
- d) dítě má možnost vybrat si trest samo - pokud je odpovídající, dostane ho

17. Dítě má na stole připraveno jídlo, které nepatří mezi jeho oblíbená:

- a) nemusí ho jíst, dostane něco jiného
- b) musí sníst vždy aspoň trochu
- c) musí sníst vše, nic jiného nedostane
- d) když jídlo nechce, musí si samo nachystat něco jiného

18. Když dítěti udělíte trest:

- a) vždy musí být dodržen
- b) po svém uklidnění jej s chladnou hlavou zmírníte
- c) po vzájemné dohodě trest prominete, ale pod nějakou podmínkou
- d) vinou nedůslednosti ze strany rodičů trest „vyšumí“

19. Jak mají uvedené osoby zasahovat do výchovy a podílet se na ní? (rozdělte 100 %)

otec .....

matka .....

babička+dědeček .....

další příbuzní .....

20. Co má podle Vás na vaše dítě nejpříznivější vliv? (rozdělte 100 %)

kamarádi .....

škola .....

zájmové organizace a kroužky .....

kultura (TV, divadlo, internet, literatura apod.) .....

21. Když dítě provede něco závažného, jakým varováním se na ně snažíte preventivně působit?

- a) že takové děti rostou pro „kriminál“
- b) že vás tím dítě zarmucuje
- c) že příště dostane nezapomenutelný trest
- e) jiné .....

22. Dítě má problémy v jednom předmětu ve škole. Očíslujte pořadí u koho budete hledat vinu:

..... u matky

..... u otce

..... u učitelky

..... u spolužáků

..... u kamarádů

..... u dítěte

(..... jiné: .....))

23. Představte si, že v pokoji za zavřenými dveřmi jsou 3 vaše děti. Najednou slyšíte, že všechny pláčou. Co uděláte?

- a) jdete tam - „vyšetřujete“ - trestáte
- b) jdete tam - nevyšetřujete - odnese to nejstarší
- c) nejdete tam - ať se děti sami srovnají
- d) počkáte až vám přijdou říct, co se stalo

24. Udělíte trest a dítě vám odpoví, že mu to stejně nevádí. Co uděláte?

- a) dám mu hned jiný trest
- b) trest mu zůstane a navíc „dostane“ za drzost
- c) necháte to bez povšimnutí protože víte, že trest je pro dítě trestem (i když to nahlas nepotvrdí)

25. S kým dítě kamarádí a s kým tráví volný čas

- a) by měli rodiče vědět
- b) by měli rodiče tušit
- c) stačí když rodiče vědí, kam dítě půjde, s kým jde už nemusí vědět
- c) rodiče kamarády svého dítěte nemusí znát

26. Když dítě ráno bez problémů vstává do školy

- a) může chodit spát kdy chce
- b) může být občas vzhůru déle než obvykle (např. kvůli filmu v televizi)
- c) musí chodit spát v pravidelnou dobu

27. Rodiče mají dítěti:

- a) vždy plně důvěřovat - prověřovat netřeba
- b) důvěřovat, ale prověřovat
- c) důvěřovat tak dlouho než se poprvé „spálí“

28. Role otce a matky jsou při výchově

- a) nenahraditelné
- b) velmi obtížně nahraditelné
- c) vcelku dobře nahraditelné

29. Tvrzení »Čím víc dětí v rodině, tím jednodušší je výchova« (= starší vychovávají mladší) podle Vás:

- a) neplatí, je to opačně (čím větší rodina, tím obtížnější výchova)
- b) platí v případě, že aspoň polovinu dětí tvoří dívky
- c) platí v případě, že aspoň polovinu dětí tvoří chlapci
- d) platí ve většině případů
- e) platí jen ve výjimečných případech

PROSÍM O VYPLNĚNÍ ÚDAJŮ:

Pohlaví respondenta*:   muž   žena

Věk respondenta: .....

Rodinný stav*:   ženatý   svobodný   vdaná   svobodná   rozvedená(ý)

Počet dětí: ....., z toho dívek: .....   věkové rozmezí - od ..... do ..... let

-----

* Prosim zakroužkujte jednu variantu

Příloha II - vyhodnocení dotazníků

Na otázky dotazníku odpovídalo celkem 65 respondentů (34 mužů a 31 žen) v drtivé většině z harmonicky žijících rodin. V okruhu příbuzných a známých jsem osobně distribuoval 65 dotazníků, vráceno bylo 51 ks, návratnost tedy činila 78,5 %. U distribuce elektronickou cestou (e-mail) není možné návratnost vyhodnotit, neboť byl záměrně zvolen jiný postup. Sám jsem rozeslal dotazník 5 respondentům a ti byli požádáni, aby dotazník postoupili okruhu svých známých. Tak bylo zajištěno, že část dotazníků se dostala k respondentům, do jejichž výběru jsem nemohl nijak zasahovat. Sumarizace odpovědí probíhala pro oba způsoby dohromady. Zvláště byly vyhodnocovány odpovědi mužů i žen. Ve věkové kategorii 0-30 let odpovídalo 8 mužů a 7 žen, v kategorii 31-50 let odpovídalo 20 mužů a 20 žen a ve věkové kategorii 51 let více odpovídalo 6 mužů a 4 ženy. Ženy ve vybraném vzorku mají dohromady 82 dětí (průměrně 2,65 dětí), muži mají 91 dětí (průměrně 2,68 dítěte).

Dotazník obsahoval 29 otázek, některé z nich měly pouze informativní charakter. Pro účely bakalářské práce jsem použil 14 otázek. Dotazník byl anonymní a respondenti byli předem ubezpečeni, že nasbíraná data nebudou použita k jiným účelům. V případech, kdy žádná z nabízených variant respondentovi nevyhovovala, měl možnost použít vlastní variantu (jiné).

1. Co si představujete pod pojmem »rodinné prostředí«?

- a) atmosféra, kterou rodina vytváří
- b) prostory, které má rodina k dispozici k životu
- c) socioekonomické podmínky

Muži se ve výrazné většině přiklonili k variantě atmosféry (80 %), před socioekonomickými podmínkami (13 %) a prostorami k životu (7 %).

Ženy ještě výrazněji upřednostnily atmosféru (94 %), před socioekonomickými podmínkami (6 %). Možnost b) nebyla zvolena.

5. Vyberte 3 položky, které jsou pro utužování rodiny nejdůležitější:

	muži	ženy
a) společné jídlo u stolu (ve všední dny večere, o víkendech i obědy, příp. snídaně)	28 %	23 %
b) rozdělení domácích prací mezi děti (ty, které zvládnou) a rodiče	19 %	15 %
c) společná dovolená či výlety	24 %	26 %
d) společná zasednutí a řešení každodenních problémů	12 %	15 %
e) nikdo nesmí mít tzv. 13. komnatu	0 %	0 %
f) stanovení a dodržování dohodnutého denního režimu	7 %	7 %
g) společná rodinná kasa	1 %	0 %
h) dostačující finanční příjem rodiny (kdy není třeba obracet každou korunu)	1 %	3 %
i) jiné (DOPLŇTE!)	8 %	11 %

Jak z uvedeného rozložení procent vyplývá, muži umístili na první tři místa společné jídlo u stolu (28 %), společnou dovolenou a výlety (24 %) a rozdělení domácích prací (19 %).

Ženy nejčastěji označily společné dovolené a výlety (26 %), před společným jídlem u stolu (23 %). Rozdělení domácích prací a společná zasednutí a řešení každodenních problémů získaly shodně 15 %.

6. Při výchově dítěte jsou nejúčinnější fyzické tresty

- a) ano, vždy
- b) ne
- c) občas

O tom, že fyzické tresty mohou být občas neúčinnější, je přesvědčeno 81 % mužů, k zamítavé odpovědi b) se přiklonilo 16 %, jiné - d) 3 %, varianta a) označena nebyla.

Ženy se také nejčastěji přikláněly k možnosti c) - občas 60 %, ano vždy 37 %, d) jiné 3 %, varianta a) označena nebyla.

10. Zvolte nejobvyklejší variantu pro vaši rodinu:

- a) otec trestá, matka chválí
- b) matka trestá, otec chválí
- c) rodiče trestají, babička+dědeček chválí a chlácholí
- d) otec i matka trestají i chválí

U mužů s převahou zvítězila možnost trestů i pochval oběma rodiči d) 78 %, před a) 14 %, c) 6 %, b), e) po 1 %.

Ženy v 80 % označily možnost d) otec i matka trestají i chválí, v 7 % variantu b), dále: a) 7 % a c) 3 %.

12. Jaké dítě má podle Vašeho názoru nejvýhodnější pozici?

- a) nejstarší
- b) prostřední
- c) nejmladší

Nejvíce (49 %) mužů uvedlo nejmladší dítě, 31 % označilo prostřední dítě, 17 % nejstarší.

Také ženy vidí jako nejvýhodnější pozici nejmladšího (57 %), před prostředním (21 %), dále varianta nevím (15 %), možnost nejstarší označilo 7 % respondentek.

15. Když má dítě dostat trest:

- a) musí vědět za co
- b) musí aspoň tušit za co
- c) stačí když vědí rodiče za co je dítě trestáno

V drtivé většině muži uvedli, že dítě musí vědět za co dostává trest (97 %), jen 3 % uvedla že stačí, když děti tuší proč jsou trestány.

Ženy jsou rovněž nejčastěji přesvědčeny, že děti musí vědět proč jsou trestány (93 %), možnost musí aspoň tušit označilo 7 % respondentek.

16. Když dítě provede něco, za co zaslouží trest, pro co se rozhodnete?

- a) potrestáme ho hned
- b) rozmyslím si trest a uložím ho s chladnou hlavou
- c) když se to přihodí opakovaně, přijde trest
- d) dítě má možnost vybrat si trest samo - pokud je odpovídající, dostane ho

Muži nejčastěji uváděli dvě varianty okamžitý trest a trest po opakovaném provinění (obě 36 %), dále dítě si trest vybírá (15 %) a udělení trestu s chladnou hlavou (13 %)

Nejvíce (38 %) žen je pro okamžitý trest, 23 % pro udělení trestu s chladnou hlavou, 20 % pro trest až při opakovaném provinění, 9 % žen dává dítěti trest vybrat.

18. Když dítěti udělíte trest:

- a) vždy musí být dodržen
- b) po svém uklidnění jej s chladnou hlavou zmírníte
- c) po vzájemné dohodě trest prominete, ale pod nějakou podmínkou
- d) vinou nedůslednosti ze strany rodičů trest „vyšumí“

Poměr odpovědí byl u mužů rozložen velmi rovnoměrně. S mírnou převahou dominovala varianta a) vždy musí být dodržen 39 %, dále c) 32 %, b) 29 %, varianta d) se v odpovědích neobjevila.

Také ženy nejčastěji uváděly variantu a) dodržení trestu (42 %), dále: b) 28 %, d) 17 %, e) 11 %, e) jiné 2 %.

19. Jak mají uvedené osoby zasahovat do výchovy a podílet se na ní? (rozdělte 100 %):

otec

matka

babička+dědeček

další příbuzní

U mužů se suverénně nejčastěji vyskytovala varianta otec 50 % matka 50 %, kterou uvedlo 16 respondentů. Jen ve dvou případech nebylo procentuální rozložení otce a matky v rovnováze, v obou případech převážila procenta na stranu matky: 80 – 20, resp. 40 – 30. Babičku s dědečkem bralo jako součást výchovného týmu 12 ze 34 mužů a nejvíce získali 20 % (5 x). Další příbuzní byli „ve hře“ pětkrát a nejvýše dostali 10 % (3 x).

Také matky měly nejčastěji uvedenu variantu „50 na 50“ (13 x), ve dvou případech neměly procenta otce a matky v rovnováze (40 – 60, resp. 40 – 55 v obou případech v prospěch ženy). S babičkou a dědečkem při výchově počítalo hned 19 z 31 žen a nejvíce jim dávaly 20 % (4 x). Další příbuzné do řady těch, kteří ovlivňují výchovu jejich dětí uvedlo 10 žen, tři z nich jim přidělily 10% vliv.

21. Když dítě provede něco závažného, jakým varováním se na ně snažíte preventivně působit?

- a) že takové děti rostou pro „kriminál“
- b) že vás tím dítě zarmucuje
- c) že příště dostane nezapomenutelný trest

Mužům se nejvíce zamlouvala odpověď b) zármutek 64 %, druhá skončila „náhradní“ varianta d) jiné 26 % a odpověď c) získala 10 %, varianta a) se neobjevila ani jednou.

Ženy také upřednostnily zarmoucení 59 %, dále „náhradní“ d) 36 %, c) 5 %, varianta a) se neobjevila ani jednou.

24. Udělíte trest a dítě vám odpoví, že mu to stejně nevádí. Co uděláte?

- a) dám mu hned jiný trest
- b) trest mu zůstane a navíc „dostane“ za drzost
- c) necháte to bez povšimnutí protože víte, že trest je pro dítě trestem (i když to nahlas nepotvrdí)

U mužů dominovala možnost c) 58 %, dále b) 36 %, varianty a) i d) 3 %.

Ženy nejčastěji vybíraly c) 58 %, dále b) 21 %, d) 14 % a nejméně se vyskytovalo a) 7 %.

27. Rodiče mají dítěti:

- a) vždy plně důvěřovat - prověřovat netřeba
- b) důvěřovat, ale prověřovat
- c) důvěřovat tak dlouho než se poprvé „spálí“

Důvěřovat a prověřovat hodlá 81 % mužů, 14 % důvěřuje do chvíle než se poprvé „spálí“ a zbylých 5 % důvěřuje, aniž by prověřovalo.

Také ženy nejvíce upřednostnily kombinaci důvěřovat a prověřovat (83 %), dále důvěřovat a neprověřovat (10 %) a důvěřovat než se „spálí“ 7 %.

28. Role otce a matky jsou při výchově

- a) nenahraditelné
- b) velmi obtížně nahraditelné
- c) vcelku dobře nahraditelné

Nejvíce mužů se domnívá, že role otce a matky je nenahraditelná (70 %), velmi obtížně nahraditelná (27 %) a vcelku dobře nahraditelná (3 %).

Ženy vyhodnotily nejčastěji roli otce a matky jako nenahraditelnou (63 %), velmi obtížně nahraditelnou (34 %) a vcelku dobře nahraditelnou (3 %).

29. Tvrzení »Čím víc dětí v rodině, tím jednodušší je výchova« (= starší vychovávají mladší) podle Vás:

- a) neplatí, je to opačně (čím větší rodina, tím obtížnější výchova)
- b) platí v případě, že aspoň polovinu dětí tvoří dívky
- c) platí v případě, že aspoň polovinu dětí tvoří chlapci
- d) platí ve většině případů
- e) platí jen ve výjimečných případech

Mezi muži převážná část považuje tvrzení za pravdivé ve většině případů 60 % respondentů (odpověď d), že platí ve jen ve výjimečných případech 14 %, jiné 12 %, neplatí, je to opačně 11 %.

Ženy usuzují nejčastěji o platnosti tvrzení ve většině případů 37 %, o výjimečných případech, kdy tvrzení platí 27 %, jiné 19 % a konečně pro odpověď neplatí, je to opačně bylo 17 % respondentek.